

УДК 021:061.3:94(477)''1926''

В. Ю. Соколов,

кандидат історичних наук, головний бібліотекар
Національної парламентської бібліотеки України
вул. М. Грушевського, 1, м. Київ, 01008, Україна
тел.: (044) 278 85 12
e-mail: socolv@i.ua

**ЗНАЧЕННЯ ПЕРШОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО З'ЇЗДУ
БІБЛІОТЕЧНИХ РОБІТНИКІВ (1926) У РОЗВИТКУ
БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
20-Х РР. ХХ СТ.**

На основі аналізу рішень Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників (1926) та наукових публікацій, розглянуті основні завдання та тенденції розвитку бібліотечної справи в Україні у другій половині 20-х рр. ХХ ст. Досліджено значення резолюцій з'їзду для розвитку бібліотечної теорії і практики в зазначений період, зокрема для організації в країні бібліотечної мережі, удосконалення типології бібліотек, форм і методів їхньої культурно-масової роботи, покращення комплектування бібліотечних фондів, підготовки та перепідготовки бібліотечних кадрів та ін.

Ключові слова: 1920-ті рр., Україна, бібліотекознавство, бібліотечна справа, історія бібліотечної справи, бібліотечні з'їзди, державна політика в бібліотечній справі, Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотечних робітників.

З розвитком бібліотекознавчих досліджень у галузі історії бібліотечної справи все глибше осмислюється розуміння багатьох подій бібліотечного будівництва в Україні 1920-х рр. ХХ ст. Попередня критика всього «радянського» поступово змінюється на виважений об'єктивний аналіз недоліків і досягнень «соціалістичного будівництва» в різних галузях і сферах суспільного життя, зокрема в бібліотечній справі. Певною мірою це стосується і аналізу матеріалів з'їздів, конференцій, пленумів, семінарів у сферах політики, науки, освіти, культури. Зокрема, матеріали Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників 1926 р. неодноразово привертала увагу вітчизняних бібліотекознавців. Про важливе значення цієї події свідчить той факт, що в 2006 р. у ХДНБ ім. В. Г. Короленка було здійснено окреме наукове дослідження – «Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотекарів та ХДНБ ім. В. Г. Короленка» [16, с. 61]. Певні аспекти роботи з'їзду, окремі питання, що розглядалися на з'їзді або вивчення його значення для розвитку вітчизняної бібліотечної справи в цілому досліджувалися в працях Н. Білополої, Л. Ворон, Л. Дубровіної, І. Дьомкіна, С. Зворського, Н. Капустіної, Л. Одинокі, О. Онищенко, П. Рогової, В. Седих, С. Сірополка та ін. Отже, актуальність вивчення діяльності та матеріалів зазначеного з'їзду зумовлена важливістю переосмислення та аналізу переломних

історичних подій у становленні бібліотечної справи 1920-х рр. для подальшого розвитку теорії і практики бібліотечного будівництва, української освіти та культури в цілому. Метою запропонованої статті є дослідження історичних передумов, соціально-політичних та культурних чинників формування основних питань та проблем, що були поставлені на з'їзді, аналіз значення його рішень та впливу на подальший розвиток бібліотечної справи в Україні в другій половині 1920-х рр.

В 1920-ті рр. бібліотечна справа в радянській Україні, в цілому, розвивалася досить суперечливо. В основі її розвитку була покладена ленінська концепція, суть якої зводилася, з одного боку, до широкої демократизації бібліотечної справи, впровадження передової зарубіжної техніки, пошуку нових рішень, а з іншого – до тотального панування в бібліотеках «комуністичної» ідеології, до перетворення всіх без винятку бібліотек в опорні пункти партійної пропаганди і політики, причому без належного матеріального забезпечення. Поступово політичний режим встановлював жорсткий контроль за всіма сферами громадського та професійного життя, зокрема – в бібліотечній справі. Резолюції та постанови комуністичної партії, спеціальні рішення ВКП(б) та радянського уряду з питань розвитку бібліотечної справи в перші роки радянської влади містили теоретичні та практичні вказівки, які регулювали діяльність бібліотек на нових засадах. Зокрема, головними принципами організації бібліотечної справи визначалися: партійність; народність, масовість та загальнодоступність бібліотек; усіяка турбота про читачів – представників робітничого класу та селянства, створення певних зручностей для користування багатствами бібліотек; розвиток громадських засад, ініціативи та самодіяльності населення у бібліотечному будівництві; єдина планомірна організація бібліотечної справи в країні та державне керівництво нею.

Із встановленням радянської влади в Україні поступово втілювалося завдання державного управління бібліотечною справою та створення єдиної мережі безоплатних державних бібліотек різного рівня. Усі бібліотеки, за винятком галузевих та відомчих, були передані у ведення Наркомату освіти (Наркомосвіти, Наркомос). Декрет «Про централізацію бібліотечної справи в РРФСР» (1921) вплинув на всю подальшу бібліотечну політику союзних республік СРСР, який був створений у 1922 році. В Україні під егідою Наркомосу у 1921 р. було створено Українську центральну міжвідомчу бібліотечну комісію для здійснення централізації організації та управління бібліотечною справою. Бібліотеки розглядалися як державні культурно-освітні заклади, для яких розроблялися єдині методичні засади. Ще в 1919 р. перша бібліотечна сесія Наркомосу поставила питання організації мережі масових бібліотек та затвердила проект, у якому вони оголошувалися загальнодоступними та об'єднувалися в єдину для країни систему (обмін книгами, координація комплектування фондів та роботи з обслуговування читачів тощо).

Найважливішою умовою успішного розвитку бібліотечної справи стало відновлення народного господарства після періоду визвольних змагань (1917-1921). На початок 1926 р. розруха в державі була, в цілому, подолана. Зі зміцненням народного господарства почала поступово посилюватися матеріальна підтримка сфери культури, зокрема – бібліотечної справи. Це призвело до повільного розвитку діяльності масової бібліотечної мережі. В другій половині 1920-х рр. стало можливим реалізовувати державну бібліотечну політику на практиці. Проголошена в 1923 р. українізація в політичній сфері трансформувалася у розвиток націонал-комунізму, а в культурно-освітній – у формування національної школи і культури. В Україні характерною особливістю зазначеного періоду було створення своєї оригінальної наукової думки в різних галузях знань, зокрема – в бібліотекознавстві. Перед бібліотекознавцями постало завдання розробити й обґрунтувати нові основи та напрями бібліотечної справи в період «соціалістичної реконструкції» народного господарства. Протягом цього періоду відбувалося становлення й розвиток державної системи бібліотек в Україні, пошуки місця і визначення їхнього соціального призначення (розвивалися профспілкові, наукові, педагогічні та інші види і типи бібліотек). В «Кодексі законів про народну освіту УСРР», прийнятому у 1922 р., називалися лише два типи бібліотек: масові (публічні) і спеціальні (наукові). Характеризувалися також різні види масових бібліотек: сільські, волосні, районні, партійні, кооперативні, клубні, військові та ін. [29, с. 83]. Поступово формувалася спеціалізація книжкового фонду зазначених бібліотек, було визначено коло їх читачів. Незважаючи на соціальні та економічні проблеми, 1920-ті рр. характеризуються бурхливим розвитком українського бібліотекознавства. В 1922 р. у Києві було засновано Український науковий інститут книгознавства (УНІК) (з 1926 р. – науково-дослідний), завданням якого було дослідження питань книгознавства у широкому розумінні цього поняття, включаючи бібліографію та бібліотекознавство. У 1925 р. при Всенародній бібліотеці України (ВБУ) (нині – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ)) відкрився кабінет бібліотекознавства та була створена Науково-дослідна комісія бібліотекознавства і бібліографії. Значний внесок у розвиток українського бібліотекознавства зробила Перша Всеукраїнська нарада працівників книги (Харків, 1923), де обговорювалися проблеми реорганізації та координації роботи бібліотек, а також вилучення з фондів бібліотек ідеологічно ворожої літератури [28]. У 1920-ті рр. із розвитком ідеї нової пролетарської культури пропонувалося повністю очистити фонди бібліотек від всієї дореволюційної літератури [42]. Для обговорення цих та інших проблем по всій країні проводилися конференції, семінари, наради, на яких узагальнювався досвід бібліотечної роботи та намічались шляхи кооперації й координації роботи бібліотек. Обговорювалися також окремі питання розвитку бібліотечної справи. Наприклад, напередодні Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників (1926), у Харкові було проведено семінар з проблем розвитку предметного каталогу.

Харків у цей період, у зв'язку з перебуванням там уряду УСРР, перетворився на центр радянського впливу на бібліотечну справу і розвиток основних правових та організаційних засад діяльності масових бібліотек [12, с. 141]. Активізувалося вивчення читачів бібліотек, у бібліотекознавстві сформувалися основні теоретико-методологічні принципи та основи термінологічної та класифікаційної систем, удосконалювалися методи досліджень. Гострі дискусії точилися з питань методології досліджень бібліотекознавства, зокрема щодо соціологічних методів дослідження різних сторін бібліотечної діяльності.

Велике значення для розвитку бібліотечної справи мали бібліотечні з'їзди та конференції, що проводилися в зазначений період, на яких обговорювалося багато теоретичних і практичних питань, спірних проблем, обґрунтовувалися провідні положення, шляхи подальшого розвитку науково-дослідної роботи в бібліотекознавстві. Особлива роль у формуванні принципів роботи бібліотек у Радянському Союзі, бібліотечної теорії, організації комплектування фондів бібліотек, підготовки та перепідготовки кадрів, нормування та умов праці бібліотекарів, впорядкування довідково-бібліографічної діяльності, вивчення читачів тощо належала Першому Всеросійському з'їзду бібліотечних працівників, що відбувся в липні 1924 р. у Москві. Московський з'їзд спирався на фундаментальні принципи бібліотечного будівництва, сформульовані В. І. Леніним. Документи цього з'їзду містять багатий матеріал для аналізу розвитку теоретичних основ керівництва читанням, вивчення читацьких інтересів, формування бібліотечних фондів, побудови єдиної системи бібліотечного обслуговування, формування єдиних каталогів і принципів видачі довідок на запити читачів тощо. Основними завданнями радянських бібліотек на з'їзді визначено: комуністичне виховання трудящих, формування класової свідомості серед робітників та селян, організація систематичного керівництва читанням, сприяння політехнічному навчанню, загальнокультурній освіті та соціалістичному будівництву. Важливими завданнями на зазначеному з'їзді названо: координацію і взаємозв'язок роботи масових та наукових бібліотек, розгортання пропаганди виробничої та сільськогосподарської книги, активну участь бібліотек у боротьбі з неписьменністю, розширення мережі пересувних та стаціонарних бібліотек, виховання потреби у систематичному читанні, формування книжкового ядра на засадах партійності, науковості, відповідності профілю бібліотеки (на з'їзді було обґрунтовано «принцип локалізації», за яким завдання бібліотеки формувалися згідно врахування соціально-економічних і культурних умов певної місцевості), вивчення читацьких інтересів, поглиблення керівництва читанням на основі диференціації читачів та формування читацьких груп (робітники, селяни, червоноармійці, творча інтелігенція та ін.) тощо [31; 35].

Постанови Першого Всеросійського з'їзду бібліотечних працівників 1924 р. були певною канвою для резолюцій майбутніх бібліотечних конференцій і з'їздів, які відбувалися в багатьох областях і республіках Радянського Союзу. Зокрема, можна провести певні паралелі між змістом цих рішень та резолю-

ції Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників 1926 р., наприклад, в таких питаннях, як робота сільських бібліотек, довідкова діяльність, культурно-масова робота бібліотек, робота з газетою та з книгою, формування книжкового ядра, принципи комплектування фонду (насамперед – партійності, плановірності, науковості та ін.), робота з читачами, професійна підготовка бібліотекарів та ін. [29, с. 82].

Певним підґрунтям у формуванні проблематики Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників і значний вплив на його рішення справила Конференція робітників дитячих бібліотек, що була організована на республіканському рівні відділом Головополітосвіти (Головного політико-освітнього комітету або Головного управління політичної освіти) Наркомосу України у березні 1925 р., на якій поряд з організаційними питаннями бібліотечного будівництва були поставлені питання організації мережі дитячих бібліотек, вивчення читацьких потреб дітей, форм і методів бібліотечної роботи з ними, а також розглядалися проблеми нової дитячої книжки. З доповіддю «Бібліотеки для дітей та юнацтва» на з'їзді виступила Г. Марголіна (1888-1960), яка охарактеризувала стан бібліотечного обслуговування дітей в країні і поставила завдання подальшого удосконалення діяльності дитячих бібліотек [33]. До середини 1920-х рр. розвиток мережі бібліотек для дітей відбувався ще досить повільно. Функціонували Державні міжокружні бібліотеки для дітей в м. Києві та в м. Миколаєві, бібліотеки для дітей в Одесі (з 1915 р.), Харкові, Херсоні. В більшості міст були створені «дитячі» відділи та філії при публічних бібліотеках, а в селах дитяча книжка виставлялася на окремих стелажах. Всього до 1926 р. в Україні діяло 23 дитячі бібліотеки (з них 14 – в Києві). Продовжували свою діяльність шкільні бібліотеки, у фондах яких збиралися переважно підручники та методично-педагогічна література. Більшість книг учні отримували переважно через пересувні бібліотеки при школах. Завдяки рішенням зазначеної конференції про доцільність створення спеціальних дитячих бібліотек, про їхні функції й особливості діяльності, а також завдяки полеміці про діяльність бібліотек для дітей, що розгорнулася в цей час на сторінках фахових періодичних видань, на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників (1926) було утворено спеціальну секцію дитячих бібліотек.

За півроку до зазначеного з'їзду, в грудні 1925 р., у Києві відбулась Перша конференція наукових бібліотек УСРР, де знайшли своє продовження дискусії з актуальних загальних питань розвитку бібліотечної справи в Україні. Зокрема, активно обговорювались питання організації мережі наукових бібліотек, планової підготовки кадрів, координації діяльності зазначених книгозбірень, їх науково-бібліографічна, науково-дослідна робота, питання централізованого комплектування (зокрема, одержання обов'язкового примірника центральними науковими бібліотеками Харкова, Києва, Одеси, Катеринослава), каталогізації (наприклад, переваги та недоліки запровадження предметного каталогу, удосконалення систематичного каталогу, створення зведеного каталогу наукових бібліотек УСРР) та ін. Проте, вітчизняне бібліотекознавство на той час ще не

сформулювало єдиної позиції щодо теоретичних засад практичної діяльності як масових, так і наукових бібліотек. У середині 1920-х рр. відбувся процес формування основних уявлень про систему бібліотек в Україні та принципи їхньої діяльності [30, с. 6]. На зазначеній конференції значну увагу звертали на пошуки нових форм і методів роботи наукових бібліотек, визначення їх основних завдань і соціального призначення у соціалістичному суспільстві. Обговорювалися також питання необхідності кооперування роботи наукових бібліотек із бібліотеками інших відомств з метою кращого задоволення інформаційних потреб читачів, утворення бібліотечних громадських організацій (об'єднань, асоціацій, товариств). На конференції деякі бібліотекознавці доводили, що в Радянському Союзі не може бути різкої межі між громадською й академічною бібліотекою, що вони обидві орієнтовані на політосвітню роботу [18, с. 34]. Зазначалося також про певні недоліки роботи академічних бібліотек, наприклад, за соціологічними дослідженнями, що були проведені у 1925 р. було встановлено, що в наукових бібліотеках низький коефіцієнт (0,54) книговидачі [40, с. 828]. В цілому, рішення цієї конференції також мали значний вплив на роботу Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників (1926), проведення та втілення резолюцій якого (так само як і рішень інших конференцій) відбувалося в другій половині 1920-х рр., коли поряд з процесами поглиблення політики українізації, формувався механізм концентрації політичної влади та організації партійно-бюрократичного терору, що призвело до руйнації демократичних основ радянської системи керівництва, зокрема в бібліотечній справі.

Отже, для вирішення подальших практичних завдань розвитку бібліотечного будівництва в Україні було скликано Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотечних робітників, організований клубно-бібліотечним відділом Управління політосвіти Наркомату освіти УСРР. З'їзд відбувався в урочистій атмосфері 1-6 червня 1926 р. у Харкові на базі однієї з найбільших бібліотек України того часу – Харківської громадської бібліотеки ім. В. Г. Короленка (нині – Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка). За споминами учасників з'їзду, урочистість самої обстановки мала велике виховне значення, а найбільше запам'ятались виступи представників передових бібліотек, особливо повідомлення про досвід роботи з читачами одеських бібліотекарів [20, с. 18]. Цікаво, що під час з'їзду було організовано книжкову виставку з розвитку бібліотечної справи. На зазначеному форумі були поставлені важливі організаційні завдання бібліотечного будівництва в Україні з урахуванням потреб робітничого та селянського читача в контексті планів соціалістичного будівництва [30, с. 6]. З переліку питань, що обговорювалися на з'їзді (робота з читачами, методи вивчення читацьких інтересів, культурно-масова робота бібліотек, створення бібліотечних об'єднань, підготовка кадрів для бібліотек, забезпечення книгами дітей та ін.) можна стверджувати, що робота в масових бібліотеках набула значних масштабів, а бібліотечне будівництво вийшло на рівень необхідності

узагальнення емпіричного матеріалу та теоретико-методологічного вирішення питань, що виникали в повсякденній бібліотечній практиці.

В роботі Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників брали участь понад 200 осіб, з яких – 130 делегатів мали право вирішального голосу (з них 41 – представляли центрально-округові бібліотеки (30 % делегатів), 14 – державні (9 %), 34 – клубні (25 %), 20 – бібліотеки при райсельбудах (15 %), 4 – наукові бібліотеки (3 %), решту склали представники військових, профспілкових, дитячих та інших бібліотек) [36, с. 3]. Більшість делегатів були з політосвітніх (масових) бібліотек [5, с. 79]. З 130 делегатів 32 % мали вищу освіту, 50 % – середню, 17 % – нижчу (початкову). Більше половини делегатів мали стаж бібліотечної роботи понад п'яти років, 23 % – від трьох до п'яти років, стільки ж – до трьох років бібліотечної роботи [36, с. 3].

Делегатів з'їзду привітали секретар ЦК КП(б)У В. Затонський (1888-1938), заступник Наркомосвіти А. Приходько, голова профспілки Робос (Робітники освіти) О. Мізерницький, представники Головополітосвіти (Головного політико-освітнього комітету) РСФРР І. Цареградський та З. Шнесерсон [47, с. 65]. Після привітань делегати з'їзду зосередилися на роботі в пленарних та секційних засіданнях. Вони розглянули стан і перспективи бібліотечного будівництва в республіці, питання роботи з масовим читачем і методи вивчення його інтересів, особливості обслуговування дітей і підлітків, формування книжкового ядра бібліотеки, проблеми організації предметного каталогу, необхідності широкого впровадження методів раціоналізації бібліотечної роботи, централізованої обробки книг, централізації бібліотечної мережі та усунення зайвого паралелізму бібліотечних процесів, підготовки і перепідготовки бібліотечних кадрів тощо. За основними доповідями (їх автори – відомі діячі бібліотечної справи і бібліотекознавства: Д. Балака (1894-1971), Б. Борович (1883-1938), І. Вугман (1890-1964), Г. Марголіна (1888-1960), Я. Розанов (1889-1936), В. Шенфінкель (1867-1928) та ін.) було прийнято низку конструктивних резолюцій і постанов, що мали загально-організаційний і методичний характер. Видані в 1927 р., ці документи декілька років визначали зміст і спрямованість діяльності бібліотек в Україні. Так, наприклад, за державними бібліотеками закріплювалися обов'язки центрів бібліографічної та науково-дослідної роботи з бібліотекознавства та книгознавства; у кожному окружному місті пропонувалося створювати центральні округові (з 1930 р. – обласні) бібліотеки, а також центральні округові бібліотеки для дітей та ін. [14, с. 29]. На з'їзді також піднімалися питання загальної класифікації видань та бібліографії, зокрема було визнано неприйнятною для радянської бібліотечної справи систему УДК [3, с. 7]. У загальних рисах на з'їзді було розглянуто питання про роль та значення масової бібліотеки у справі самоосвіти. Визначено, що бібліотеки повинні бути опорними пунктами і головними базами у політосвіті та самоосвіті, від методів і цілей яких залежать організація комплектування фондів бібліотек, ефективність керівництва читанням та ін. Для розгортання справи самоосвіти пропо-

нувалося утворити при центрально-округових бібліотеках або при кабінетах політпросвітробітників – центральні округові бюро самоосвіти, які повинні координувати свою діяльність з центральними бюро бібліотечних об'єднань. Делегати з'їзду констатували тенденцію до зростання бібліотечної мережі на організаційно-планових державних засадах; підвищення вагомої ролі бібліотек системи Наркомосу у розвитку освіти; важливість посилення тісної праці бібліотекарів з педагогічними працівниками та ін. Хоча на з'їзді розглядалися, в більшості, питання організації роботи бібліотек масового користування, його рішення стосувалися діяльності всіх книгозбірень країни – як масових, так і наукових, військових, профспілкових та ін. Делегати з'їзду з різних регіонів України в своїх доповідях неодноразово наголошували, що зростання бібліотечної мережі в місті й в селах відбувалося у напрямі створення стаціонарних сільських бібліотек та бібліотек при великих фабриках і заводах [36, с. 7]. Проте, вони неодноразово повідомляли про недостатню забезпеченість районних центрів та селищ стаціонарними бібліотеками (у селах на той час проживало близько 80 % населення України). Делегати з'їзду ухвалили плани та принципи розгортання мережі стаціонарних бібліотек у селах, що здійснювало Управління політосвіти (УПО). Планувалося, що УПО за держбюджетом буде комплектувати в районних центрах та селищах, що не мають відповідних бібліотек, протягом найближчих трьох років приблизно 5500 нових стаціонарних сільських бібліотек (в 1926 р. – 1200 бібліотек, в 1927 р. – 2000, в 1928 р. – 2300) [36, с. 9]. Фіксування штатів бібліотекарів, рухомого фонду, подальшого зміцнення основних фондів покладали на місцевий бюджет [17, с. 166]. Учасники з'їзду висловили побажання про збільшення асигнувань на бібліотечну справу з державного і з місцевого бюджетів, не припускаючи ніяких переміщень коштів на інші потреби Наркомосу, як це траплялося до цього часу, для чого необхідним було б запровадження окремих кошторисів на розвиток бібліотечної справи. Делегати з'їзду зазначили, що у селах основне навантаження із задоволення читацьких потреб припадало на нестаціонарні форми бібліотечної роботи. Тому вони рекомендували всім бібліотекам утворювати пересувні фонди. У селі книжкові фонди утворювалися, в більшості, при «райсельбудських» та при окремих «сельбудських» бібліотеках. Пересувну діяльність бібліотек слід було б розвивати, як наголошувалося на з'їзді, за рахунок пересувних клубних фондів, а також центрально-округових бібліотек, де було б необхідно створити окружне бюро з пересувної роботи бібліотек. Незважаючи на певний розвиток діяльності пересувних бібліотек, стан бібліотечного обслуговування, особливо на селі, не відповідав поставленим завданням. Так, наприклад, через три роки після з'їзду, в травні 1929 р., постанова XI Всеукраїнського з'їзду Рад зобов'язувала низові органи Радянської влади забезпечити всі села України, де були сільські Ради, стаціонарними бібліотеками з пересувним фондом [13, с. 9]. Поруч з розвитком стаціонарних бібліотек у селі, передбачалося розгортання профспілкових, кооперативних та інших книгозбірень громадських ор-

ганізацій. Масові (політосвітні) бібліотеки підпорядковувалися єдиному керівництву. Провідну роль у керівництві та координації роботи всіх видів масових бібліотек належала Головополітосвіті Наркомату освіти УСРР [13, с. 8]. Керівництво бібліотечною справою здійснювали не тільки структури Наркомосу, а й установи профспілок, споживчої кооперації, різних відомств і добровільних організацій, що мали свої бібліотеки або навіть невелику мережу бібліотек.

На Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників кожна доповідь була своєрідним підсумком роботи на певній ділянці бібліотечного будівництва за роки Радянської влади в Україні та розгорнутою пропозицією щодо шляхів подальшого розвитку бібліотечної справи з відповідного питання. Важливим організаційним рішенням з'їзду було визначення та погодження структури бібліотечної мережі й основних типів державних бібліотек в Україні. Основними типами бібліотек було визначено: центральні округові бібліотеки; районні бібліотеки в містах для обслуговування певного міського району; дитячі бібліотеки; профспілкові, які були зосереджені в основному в промислових районах України; наукові бібліотеки; книгозбірні вишів, науково-дослідних інститутів, кооперативних установ, відомств, громадських організацій; сільські або місцеві бібліотеки, які були найбільш поширеним типом бібліотек в Україні, що існували найчастіше при хатах-читальнях і сельбуддах (сельбуд – «селянський будинок» – сільська культурно-освітня установа в УСРР, що була створена на початку 1920-х рр. на противагу установам «Просвіти», які діяли в Радянській Україні до 1922 р. (у 1921 р. в УСРР було більше чотирьох тисяч «Просвіт» і 111 сельбудів; у 1925 р. було вже 3161 сельбудів, у 1928 та 1929 рр. – 4550 і 5707 відповідно) [15, с. 132]. У рік проведення з'їзду в Україні діяло 6263 масових бібліотек та 35 спеціальних. Масові бібліотеки поділялися на: державні (12), центральні округові (36), районні (749), місцеві (сільські) (5373), дитячі (23). В середньому на одну сільську бібліотеку припадало 657 книг, на хату-читальню – 236 [38, с. 148]. Аналізуючи резолюції з'їзду, можна констатувати, що в основу класифікації бібліотек було покладено два принципи: адміністративно-територіальний і функціональний. У 1923 р. в СРСР почалася адміністративно-територіальна реформа, метою якої було скорочення числа адміністративно-територіальних одиниць, спрощення і здешевлення апарату управління. Замість старого губернського поділу планувалося провести районування країни. У 1925 р. завершився перехід від чотириступеневої системи управління (центр-губернія-повіт-волость) до триступеневої (центр-округ-район). Округ дуже швидко перетворився на непотрібну ланку між областю та районом, тому в 1930 р. ліквідували округи і перейшли на двоступеневу систему управління (область – район). На з'їзді було встановлено, що за нових (з 1925 р.) адміністративно-територіальних умов організаційно-методичними центрами в бібліотечній роботі визначаються «центрально-округові» (як обласні) та «районово-селянські» (районні сільські) бібліотеки. Було наголошено на необхідності створення центрально-округових бібліотек

у тих округах, де їх ще не було. За своїм призначенням бібліотеки розподілялися на масові (політосвітні, профспілкові, кооперативні) і спеціальні (вузівські, військові та ін.) [29, с. 83]. Від типу бібліотеки залежали організація роботи з читачами, довідкова робота, комплектування бібліотеки, формування книжкового ядра, каталогів, картотек та ін. Процес розробки типології бібліотек в той час ускладнювався через відсутність єдиної бібліотечної термінології (до речі, така проблема залишається актуальною і в наші дні). Удосконалення класифікації бібліотек, що було зафіксовано в рішеннях з'їзду, дозволяло не лише зробити ефективнішим підпорядкування бібліотек різного типу, а й організувати таку систему бібліотек, яка легко могла б контролюватися урядовими структурами. Наркомат освіти України здійснював загальне керівництво державними бібліотеками, які були «книжковою базою» для економічного, культурного і політичного «соціалістичного будівництва» та «поширювали наукові знання серед широких кіл робітничо-селянського активу, шкільної молоді та радянської інтелігенції, давали регулярну методичну й бібліографічну допомогу іншим бібліотекам республіки». Усі бібліотеки вважалися допоміжними установами в системі народної освіти, що і визначало характер, форми і методи їхньої роботи, а також основний їх розподіл на бібліотеки масового користування, бібліотеки шкільного типу, державні бібліотеки та бібліотеки спеціального призначення [30, с. 7]. Через рік після з'їзду, в 1927 р., у матеріалах державного науково-методичного кабінету Наркомосу УСРР про завдання бібліотечного будівництва в Україні зазначалося про необхідність подальшого розвитку типів бібліотек, що розподілялися на масові (політосвіти, клубів та ін.), спеціальні (наукові, музейні, вишів, відомств та ін.) та шкільного типу. У зазначених матеріалах відмічалося, що удосконалено структуру бібліотечної мережі, яка є мережею синтетичного типу [37, с. 195]. У цьому ж році було проведено всеукраїнське обстеження бібліотек, що дало багатий матеріал для аналізу бібліотечної справи – кількості та відомчої приналежності бібліотек конкретного регіону, складу фондів, бюджету, кадрової структури, організації обслуговування і вивчення читачів тощо.

На Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників зазначалося, що з середини 1920-х рр. в Україні бібліотечне будівництво значною мірою активізувалося. Найголовнішими завданнями бібліотечної справи було намічено кооперацію роботи та об'єднання громадських організацій, які займаються бібліотечним обслуговуванням, централізацію та координацію бібліотечної діяльності різних відомств, посилення методичного керівництва бібліотеками, планування, контроль та перевірку всіх ланок бібліотечної діяльності. Зокрема, було вирішено організувати в центрі при Управлінні політосвіти (УПО) бібліотечну раду із представників усіх відомств та організацій, що здійснювали бібліотечну роботу в Україні. Було постановлено створити аналогічні бібліотечні комісії на рівні округів та районів, які виконували б функції Центральної бібліотечної ради. Окрім того, були затверджені основні принципи організації бі-

бліотек, прийнято ряд рішень, що визначали єдність і централізацію бібліотечної мережі, що позитивно вплинуло на розвиток бібліотечної справи в Україні [9, с. 183]. Визначено, що сукупність масових бібліотек повинна бути мережею загального користування з чіткою координацією дій і субординацією керівних функцій (верховенство вищої бібліотеки (центральної) над нижчою за встановленою ієрархією). В доповіді завідуючого клубно-бібліотечним відділом Головного управління І. Розенгауза (1896-1938) та співдоповіді Л. Каспіна зазначалося, що всі масові бібліотеки повинні бути загальнодоступними, а основу бібліотечної мережі повинні складати стаціонарні, а не пересувні бібліотеки, які розглядалися, в основному, як допоміжний засіб у виконанні основних бібліотечних завдань. Загальне керівництво, планування, координацію діяльності та контроль за роботою бібліотек покладено на відповідні підрозділи УПО. Організатором бібліотечної мережі, керівним, методичним та координаційним центром доповідачі вбачали бібліотечний відділ політосвіти Наркомосу. В зазначених доповідях більше уваги приділялося розвитку державних бібліотек, питанням визначення функцій таких типів бібліотек як міжокружні (їх було п'ять – у Харкові, Києві, Одесі, Дніпропетровську, Херсоні), центрально-окружові, центральні профспілкові, районні, клубні, сільські бібліотеки та бібліотеки підприємств. Було зазначено також про важливість розвитку мережі дитячих бібліотек [4, с. 11]. В доповідях повідомлялося, що в містах мережа бібліотек складалася з міжокружних бібліотек, центрально-окружових, робітничих міжспілкових, районних міських бібліотек, клубних і бібліотек підприємств, а в селах – з районних бібліотек райцентрів, районних сельбудів, сільських бібліотек сельбудів та хат-читалень. Констатовалося також, що і в селі, і в місті роботу стаціонарних бібліотек доповнювали пересувні бібліотеки, про зміст, форми, методи, особливості та завдання яких повідомлялося у доповіді В. Шенфінкель (1867-1928) (Херсон) та співдоповіді Жислина (Одеса).

Чотири доповіді на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників було присвячено вивченню читачів (в основному, робітників та селян). Першу – загальну доповідь – про вивчення читача-робітника зачитав А. Зільберштейн (1897-1984) (Харків); другою була співдоповідь Н. Фрідьєвої (1894-1982) (Київ), яка, до речі, у середині 1920-х рр. працювала в Українському науководослідному інституті книгознавства (УНІК), організувала кабінет бібліотекознавства в Центральній робочій бібліотеці (нині – Національна парламентська бібліотека України) та створила у Києві бібліотечне об'єднання, головою якого вона була у перші роки його існування. Третя доповідь про вивчення сільського читача та книги для селянства була здійснена Т. Акаловською (Харків); четвертою була співдоповідь Жислина (Одеса). А. Зільберштейн і Н. Фрідьєва розглянули існуючі три основні напрями у вивченні читачів: психологічний, що базувався на законах суб'єктивної психології; бібліопсихологічний (теорія М. Рубакіна (1862-1946)), що на перше місце висунув вивчення читача, ігноруючи самостійне значення вивчення книги та педагогічний («вивчення чи-

тацьких інтересів»), що одночасно вивчав спільними методами читача і книгу, не розділяючи їх на окремі елементи [36, с. 22-23]. За доцільне було прийнято синтетичне, а не аналітичне вивчення читача, якому більше відповідав педагогічний напрямок вивчення читачів. Зазначалося, що аналітичне вивчення можливо лише у великих бібліотеках та в спеціальних психологічних лабораторіях. Для вивчення кола читацьких інтересів робітників були поставлені наступні завдання: дослідити співвідношення попиту на художню та науково-популярну книгу, з'ясувавши зниження попиту на останню; вивчити інтереси робітника-читача в галузі суспільствознавства і встановити вимоги, що висувалися читачами щодо політичної літератури; виявити відношення читачів до читання російських та українських класиків та сучасних авторів, до літератури з виробництва та профруху; вивчити інтереси робітника-читача до читання белетристики, історичної, пригодницької та перекладної літератури.

За основні методи вивчення читачів визнано: метод спостереження (з контролем відомостей у щоденнику бібліотекаря); фіксація попиту, відгуків та запитів читачів; голосні читання; анкетування; статистичний метод [36, с. 24]. Щодо вивчення книги та читачів села, то в доповідях Акаловської та Жислина було зазначено про існування певної відмінності в попиті на книги серед різних прошарків селян в залежності від їх соціально-економічного становища (виокремлювалися читацькі групи селянської інтелігенції, куркулів, середняків, незаможних та ін.). На з'їзді при обговоренні доповідей делегати наголошували на важливості вивчення читання як на селі, так і в містах, як робітників, так і селян. В промовах зазначалося, що вивчення читачів та книги є необхідною передумовою до: розробки методів наближення книги до мас трудівників; ефективного раціонального комплектування фондів бібліотек; формування читацького репертуару; налагодження продуктивної видавничої діяльності; розробки методів керівництва читанням. Було визначено методи і напрями вивчення інтересів читачів (зокрема, метод сукупного вивчення читача і книги). Головною ідеєю вищезгаданих доповідей було те, що вивчення робітничого та сільського читача розглядалось у контексті необхідності ідейно-політичного виховання населення. З цією метою було запропоновано утворити певну систему кабінетів і комісій: Центральний методичний кабінет, Центральну комісію в справі вивчення інтересів читачів і книги при клубно-бібліотечному відділі Наркомосвіти, Центральний кабінет політосвітробітника. Зазначені структури мали здійснювати керівництво бібліотеками з організації досліджень читачів, їх інтересів і запитів, а також залучати до цієї діяльності бібліотечні об'єднання, професійні спілки та видавництва з метою накопичення й аналізу відомостей про читання книг, зокрема українською мовою, і впровадження результатів вивчення у покращення роботи видавництв та книгозбірень. Зокрема, зібраний значний фактичний матеріал щодо читання основних соціально-демографічних груп, засвідчив, наприклад, позитивне ставлення читачів до творів української класичної художньої літератури. Було зазначено, що у накопиченні цього мате-

ріалу позитивно виділялася діяльність Одеського кабінету політосвіти, що вивчав читання робітників, селян, жінок, застосовуючи сукупність, в більшості, соціологічних методів (опитування, аналіз бібліотечної документації, статистичних даних та ін.). Подібні дослідження було організовано і проведено на Київщині, у Харкові, Полтаві, Миколаєві. З'ясовано, що більшість читачів (до 87%), мали чітке уявлення про потрібну їм книгу (визначений попит), що дещо ускладнювало процес керівництва читанням.

У вивченні читачів варто відзначити діяльність видатного українського бібліотекознавця Д. Балики (1894-1971), який брав активну участь у роботі з'їзду Д. Балика, який працював до 1927 р. у Всенародній бібліотеці України (нині – НБУВ) та очолював Кабінет вивчення книги і читача, обґрунтував класифікацію читачів бібліотек за 12-ма основними соціальними групами, окреслив аналітичні та синтетичні методи для вивчення читачів і читання в бібліотеках, а також удосконалив методіку організації і проведення досліджень читацьких груп, їх інтересів, запитів з урахуванням видів і типів книгозбірень у місті та в селі. Д. Балика також підкреслював важливе значення математичних та статистичних методів у бібліотекознавчих дослідженнях, зокрема у вивченні читачів; необхідність обґрунтування в бібліотекознавстві певних законів, положень і принципів математичними засобами, що сформує умови для створення математичної теорії бібліотечної справи. Він зазначав, що для розвитку бібліотекознавства як науки, потрібна праця не декількох вчених, а цілого творчого колективу і робота десятків дослідників. Видатний бібліотекознавець зауважив, що необхідна також робота в особливих лабораторіях експериментального бібліотекознавства, де можна проводити вивчення читачів. До речі, удосконалення методів дослідження читацького контингенту здійснював ще один активний діяч з'їзду і опонент Д. Балики – Б. Борович (1883-1938), який справедливо вважав, що анкетування потребує конкретності, доступності, лаконічності при формулюванні запитань. Важливою умовою анкетування при вивченні читачів, за думкою вченого, повинна бути анонімність відповідей та придатність використання результатів для систематизації й аналізу даних [44]. Матеріали резолюцій з'їзду та результати досліджень вивчення читачів та читання, проведених у 1920-ті рр. в Україні, засвідчують про утвердження у читачезнавстві бібліотечно-соціологічного напрямку вивчення користувачів книгозбірень. Проте, науково-практичний доробок цього періоду не було використано належним чином у нормативних документах з організації діяльності бібліотек. Це призвело до певного порушення змістовного складу книжкових фондів книгозбірень та їх невідповідності інформаційним потребам і запитам користувачів.

Певну зацікавленість та активне обговорення викликали доповіді Д. Балики та Б. Боровича про організацію предметного каталогу в бібліотеках. Так, Д. Балика вважав предметний каталог допоміжним щодо інших каталогів, а Б. Борович – навпаки, був переконаний, що предметний каталог має цілком самостійне значення, повинен укладатися на всі книжки і з часом має витіснити

інші каталоги. З'їзд ухвалив резолюцію, яка врахувала аргументи кожного доповідача. Суттєво те, що в ній було визначено значення предметного каталогу для читачів, розкрито головні його функції та методику організації [36, с. 66].

Представниця Головополітосвіти та співробітник Харківської громадської бібліотеки ім. В. Г. Короленка, завідувач відділу марксизму О. Прозоровська, яка була яскравою представницею марксистського напрямку в бібліотекознавстві, ідеологом і відповідальним виконавцем впровадження принципу комуністичної партійності в бібліотечній справі, прочитала дві доповіді: «Масова бібліотечна робота та робота з масовим читачем» та «Комплектування робочого книжково-бібліотечного ядра». На початку 1920-х рр. О. Прозоровська намагалася сформулювати нові завдання для бібліотек у світлі ленінських орієнтирів. На її думку бібліотеки повинні активно пропагувати твори К. Маркса, Ф. Енгельса, В. І. Леніна та інших революційних марксистів [39, с. 23]. Бібліотечна діяльність, як вважала доповідачка, повинна бути підпорядкована відповідно до завдань, сформульованих В. І. Леніним. Бібліотекарі повинні брати участь у ліквідації неписьменності; керувати читанням, вилучати з бібліотек «ідеологічно шкідливу» літературу, вести атеїстичну пропаганду та ін. [36, с. 56]. Зокрема, О. Прозоровська запропонувала створювати у великих бібліотеках кабінети (відділи) марксизму, які мали б комплектуватися й обслуговувати читачів відповідною літературою, а також організувати гуртки з вивчення марксизму-ленінізму як бібліотекарями, так і читачами.

Активне обговорення повідомлень і проблемних питань відбувалося на секції дитячих бібліотек з'їзду, де, зокрема, було уважно заслухано доповідь завідувачої Київської Центральної бібліотеки для дітей Г. Марголіної (1888-1960), яка ознайомила делегатів з'їзду з тлумаченнями поняття «дитяча бібліотека» та дала йому своє визначення. Доповідачка висвітлила особливості роботи бібліотек для дітей та юнацтва, проблеми кількісного зростання мережі дитячих бібліотек та дитячих відділів масових бібліотек, питання поглиблення розуміння бібліотекарями значення навчання методики читання і ролі розвитку самостійності читача в справі вибору собі матеріалів до читання тощо. Г. Марголіна повідомляла, що дитячі бібліотеки, в залежності від мети, можуть бути наукові, практичні (дитячі відділи бібліотек) та мішаного типу (центральні дитячі бібліотеки) [36, с. 82]. На обговореннях її доповіді делегати з'їзду підкреслювали важливість зв'язку між дитячою бібліотекою та школою. Дітей і підлітків у місті та селі мали обслуговувати дитячі філії і дитячі відділи при бібліотеках для дорослих. Пропонувалося також зберігати і зміцнювати структуру тих самостійних дитячих бібліотек, що вже існували в окремих містах, а при районно-сільських бібліотеках та при сільських, якщо є така можливість, організувати дитячі відділи. При центрально-округових бібліотеках або у філіях рекомендувалося створювати комісії з бібліотечної роботи серед дітей та підлітків. Зазначалося, що із загальної суми коштів на комплектування бібліотек слід виділяти 25 % на поповнення літературою дитячих відділів у про-

мислових кругах і 30 % – у сільських [32]. В цілому, з'їзд констатував вкрай поганий стан бібліотечного обслуговування дітей та юнацтва. Оскільки його організація потребує значних коштів, а матеріальних можливостей для цього ще не було, з'їзд ухвалив рішення про розвиток бібліотечного обслуговування дітей через дитячі відділи в бібліотеках для дорослих, особливо в центрально-округових бібліотеках, на які покладалося і основне фінансування дитячих відділів бібліотек. В обговоренні роботи бібліотек із дітьми та юнацтвом наголошувалося також на певній взаємодії та узгодженості діяльності бібліотекарів та вчителів, бібліотеки та школи в цілому. Висловлено було також побажання про те, щоб педагоги брали участь у науково-дослідній роботі бібліотек, вивчаючи читача-дитину та дитячу книжку, у роботі дитячих секцій бібліотечних об'єднань, у відповідних конференціях, робочих нарадах та інших організаційних бібліотечних заходах. В свою чергу бібліотекарі також повинні брати участь у педагогічних нарадах, конференціях, семінарах та ін.

З другої половини 1920-х рр. дитячі відділи політосвітніх бібліотек поступово почали набирати силу і проявляти певну активність. Серед центрально-округових бібліотек заслуговують на увагу діяльність книгозбірень Кисва, Одеси, Харкова, Миколаєва, де активно проводилась робота з вивчення читацьких інтересів дітей, виконували відповідну довідкову, методичну роботу та ін. У Києві в середині 1920-х рр. діяло не менше 14 дитячих бібліотек, які обслуговували чотири тисячі дітей [1, с. 181], проте стан мережі дитячих бібліотек був незадовільний. Наприкінці 1929 – початку 1930 рр. відмічалось, що рівень її розвитку все ще був досить низьким. Самостійних дитячих бібліотек у зазначений час нараховувалося 27, а дитячих відділень при масових бібліотеках – 351 [32]. У досліджуваній період особливо гостро відчувалася необхідність у кваліфікованих фахівцях для роботи в дитячих бібліотеках. Кадри вищої категорії бібліотекарів почав готувати бібліотечний факультет Всеукраїнського інституту комуністичного виховання. У 1929 р. відбувся перший випуск спеціалістів бібліотечної справи вищої кваліфікації, проте серед них не було підготовлено жодного працівника для роботи в дитячих бібліотеках. Також відчувалася потреба в необхідності створення центру, який би спрямовував діяльність дитячих бібліотек та надавав би їм методичну допомогу.

На Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників була заслухана доповідь завідуючого сектором друку ЦК КП(б)У в 1925-1927 рр. В. Фурера (1903-1937) (Харків) та співдоповідь Фабера (Вінниця), в яких було ознайомлено делегатів з'їзду з методами поглибленої роботи читачів із газетою в бібліотеці [36, с. 37-40]. Гострій критиці на з'їзді піддали доповідь завідувача сектору соціально-економічної літератури Держвидавництва України (ДВУ), професора Інституту марксизму-ленінізму А. Річицького (справжнє прізвище – А. Пісоцький) (1893-1934) про роботу державних та громадських видавництв. В обговореннях та резолюції з'їзду було вказано на відсутність зв'язку ДВУ з бібліотечними об'єднаннями, недостатню кількість видань українською мовою та мовами нацменшин, технічної та спеціальної літератури, зокрема для

села, небажання враховувати результати вивчення інтересів читачів, поганий стан книготорговельної мережі та ін. [36, с. 74-75]. На з'їзді зазначалося, що розповсюдженню видань українською мовою заважає значне збільшення цін на книги, що також негативно впливає на розвиток українізації бібліотечної справи [36, с. 76]. Приблизно через рік після з'їзду член ЦК КП(б)У, народний комісар освіти (з 1927 р.) М. Скрипник (1872-1933) у своїй доповіді на Всеукраїнській нараді профспілкових бібліотечних робітників (1927) зазначав, що «відсоток української книжки в держбібліотеці до загальної кількості книжок становить всього лише 1 %, ... в масовій бібліотеці – 15-18 %, однак ще не скрізь» [40, с. 830].

Здобувши владу в Україні та в інших національних республіках, більшовики повинні були у різних формах завойовувати прихильність населення. Однією з них була кампанія, яка спрямована на вкорінення свого впливу на місцях, створення власного партійного кадрового потенціалу з представників місцевого населення. Така політика, що була запроваджена у 1923 р., отримала назву коренізації. В Україні вона здійснювалась у формі українізації. Вона передбачала поширення марксистсько-ленінської освіти, залучення українців до партії, надання їм посад, широку підтримку української культури, запровадження української мови в партійному та державному діловодстві, розширення вживання національних форм з новим ідеологічним змістом у сферах освіти, культури, преси, видавничої справи тощо. Після усунення з посади наркома освіти О. Шумського (1890-1946) за поширення антиросійських настроїв в Україні, з березня 1927 р. справу українізації продовжив М. Скрипник, під час керування якого на зазначеній посаді, українізація досягла своєї кульмінації. З метою поширення українізації та розвитку бібліотечної справи передбачалося: значно розширити мережу бібліотек; планомірно й організовано постачати українську книгу в книгозбірні за місцевими запитами; залучати активних читачів до практичної роботи в бібліотеках; доки не побудована мережа стаціонарних бібліотек, посилити діяльність пересувних бібліотек та роботу книгонош у гуртожитках, цехах, майстернях тощо [37, с. 173]. Звичайно, в зв'язку з вищенаведеним, Наркомос основну увагу приділяв розвитку роботи з масовим читачем та культурно-масовій діяльності книгозбірень. Зокрема, на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників зазначалося про важливість культурно-масової політосвітньої роботи всіх типів і видів бібліотек, акцентувалася увага на організації вечорів книги, театралізованих творчих зустрічей і бесід, голосних читань, доповідей, лекцій, які слід узгоджувати з виробничо-професійними та соціально-побутовими інтересами слухачів. На з'їзді було також повідомлено про певні недоліки бібліотечної роботи: часте проведення загальних кампаній в бібліотеках, які не призводять до практичних результатів, зокрема підвищення показників книговидачі, зокрема видань українською мовою. Зазначалося також про незадовільне обслуговування представників нацменшин, недостатнє вивчення їхніх читацьких запитів, виробничо-професійних інтересів та соціально-побутових особливостей життя та ін.

Для подальшого розвитку українізації делегати з'їзду визначили державним завданням – забезпечення обов'язковим «всеукраїнським» примірником книєкових фондів масових біблієтек. У резолюції на доповідь І. Розенгауза «Чергові завдання біблієтечного будівництва на Україні» підкреслювалося, що обов'язковий всеукраїнський примірник необхідний як «засіб забезпечити наявність української літератури в округових біблієтечних центрах, бо ця книєжка надто потрібна для українізації самого фонду і пропаганди української книєжки» [36, с. 9]. На з'їзді також зазначалося, що справу українізації біблієтечних фондів гальмує недостатня кількість української книєги, що надходить від видавництва, та недостатнє поповнення фондів біблієтек. Завдання українізації було одним із основних в діяльності біблієтек в цей період [43, с. 38]. Акцентувалася увага на ініціюванні заходів щодо українізації педагогічних установ, клубів, та інших закладів культури. У праці М. О. Авдієнка «Народна освіта на Україні», що була опублікована у 1927 р., аналізувалися питання українізації установ політосвіти, зокрема – поповнення біблієтек українською книєгою. Констатувалось, що на момент дослідження, книєги українською мовою становили лише 19 % біблієтечних фондів, у той час як російською – 73 % [3, с. 70]. Керуючись статистичними даними (кількість біблієтек, хат-читалень, книєжок, читачів), автор відзначав, що хоч мережа біблієтек в Україні і зросла, проте більшість із них мають дуже мало книєг. Він також зауважував, що справа обліку біблієтек є настільки недосконалою, що навіть власне об'єкт «біблієтека» ще не зовсім визначений. Відмічаючи недоліки статистичних даних, видатний політичний і громадський діяч М. О. Авдієнко (1886(1892?)-1937) зазначав, що «теперішній стан первісної реєстрації в біблієтеках не дає змоги зібрати потрібний матеріал про рух читачів, книєжок, газет» [3, с. 66].

Делегатами Першого Всеукраїнського з'їзду біблієтечних робітників було детально обговорено доповідь заступника начальника Головліту (Головного управління у справах літератури і видавництва) Латинського про вилучення антирадянської літератури з біблієтек. Вперше публічно було поставлено завдання вилучення «шкідливої літератури буржуазного змісту» з біблієтек, читалень, книєгарень тощо [36, с. 68-70]. З другої половини 1920-х рр. біблієтечна цензура дедалі посилювалася, значною мірою цьому сприяла інструкція НКО УСРР «Про порядок перегляду літератури на предмет її ідеологічного спрямування та вилучення шкідливої літератури з книєгозбірень й читалень, книєгарень та кіосків ринку» від 21 грудня 1925 р., яку вперше було оголошено саме на Першому Всеукраїнському з'їзді біблієтечних робітників, з високої трибуни якого у доповіді Латинського відкрито повідомлялося про використання в процесі біблієтечної роботи списків забороненої літератури, складених Головлітом та Укрлітом [46, с. 32]. За зазначеною інструкцією слід було вилучати: твори, що містять релієйну пропаганду, крайній націоналізм, поширення національної ворожнечі; антирадянські агітаційні брошури, кадетські, есерівські, меншовицькі, анархістські та інші видання, що становили опозицію

партії більшовиків; книги, що захищали та пропагували окультизм, спиритизм, теологію, а також твори з хіромантії, магії, сновидіння та ін. Необхідно було вилучати також популярну економічну літературу, яка за своїм змістом суперечила завданням соціалістичного будівництва, видавалася до Жовтневої революції та за доби визвольних змагань українського народу (1917-1921), а також документи антисемітського характеру.

З другої половини 1920-х рр., після прийняття низки партійних постанов, бібліотеки дедалі більше перетворювалися на політосвітні заклади, посилювалася радянська цензура щодо книжкових фондів, запроваджувалися так звані «регулярні чистки» книжкового фонду від ідеологічно «шкідливої літератури». Проте, ще в першій половині 1920-х рр. були розроблені спеціальні документи, зокрема різного роду списки, розпорядження, інструкції (наприклад, «Інструкція про перегляд книжкового складу бібліотек і вилучення контрреволюційної та антихудожньої літератури» (1923) та ін.), що були спрямовані на очищення фонду від так званих «ідеологічно застарілих книжок». Проте критерії щодо вилучення видань були настільки широкі, що під категорію «шкідлива література» часто підлягали значні масиви наукових праць, високохудожніх творів українського та світового письменства та літературознавства. Як засвідчують статистичні дані, за 1925-1926 рр. в Україні працівники спеціальних комісій перевірили 586 бібліотек (з них 265 шкільних) і вилучили 77291 одиниць «шкідливих книг». Всього в Україні у 1926 р. діяло 5455 бібліотек на селі бібліотеки та 808 – у містах (загалом – 6263) [21, с. 141; 40, с. 829]. В той же час керівництво Головліту, в особі доповідача Латинського, зазначало, що робота з вилучення «шкідливих книг» тільки почалася. Для розгортання кампанії з відбору ідеологічно ворожої літератури у 1926 р. Наркомат освіти України асигнував майже 10 тис. крб. [26, с. 89]. Безперечно, така діяльність радянської цензури мала катастрофічні наслідки. Вона знищувала не тільки друковане слово в Україні, а й руйнувала освіту і духовність народу, оскільки вилучалися не тільки книжки М. Грушевського, Л. Юркевича, Д. Яворницького, М. Туган-Барановського, Д. Донцова, М. Могилянского, О. Шульгіна, А. Кащенко та інших відомих українських науковців та громадських діячів, а й навіть твори Т. Шевченка, Л. Толстого, В. Плеханова, Г.-Х. Андерсена, Г. Бічер-Стоу та багатьох інших вітчизняних і зарубіжних класиків. При наукових бібліотеках утворювалися так звані «спецхрани», що формувалися переважно із літератури, забороненої до широкого вжитку з ідеологічних міркувань та яка була вилучена з основних фондів різних бібліотек. У книгозбірнях утворювалися спецфонди, які поділялися за рівнем допусків, залежно від «потенційної небезпеки» літератури для радянського ладу.

В резолюції з'їзду, обговорюючи питання про визначення критеріїв «шкідливої літератури», було підкреслено, що треба залишати ту літературу, що сприяє культурному зростанню робочого класу і вилучати ту, що «шкідливо впливає на класову самосвідомість широких мас, літературу, що розпалює національ-

ну боротьбу та релігійний фанатизм» [36, с. 68]. Зокрема було зазначено, що слід керуватися списками, підготовленими заздалегідь, ретельно ставитися до підбору та складу комісій з перевірки фонду бібліотек. За рішенням делегатів з'їзду планувалося завершити вилучення «шкідливої літератури» у 1927 р., для чого потрібно було розробити відповідні «списки забороненої центральними органами в справах друку літератури» [36, с. 69]. Проте в умовах тоталітарного режиму, вилучення «шкідливої літератури» в Радянському Союзі продовжувалося і в наступні періоди розвитку бібліотечної справи, оскільки завжди треба було притримуватися ідеологічно витриманої лінії політики партії на кожному з етапів «соціалістичного» будівництва.

В другій половині 1920-х рр. було сформовано розгалужену мережу державних установ, що здійснювали політичну цензуру бібліотечної діяльності. Головними складовими в ній були відділи Наркомосу УСРР, передусім Головліт та Головополітосвіта. Утвердження монополізму на ідеологію і культуру вимагало також перебудови бібліотечної діяльності, чому сприяла Постанова ЦК ВКП(б) «Про покращення бібліотечної роботи» (1929), в якій йшлося про необхідність розширити мережу бібліотек, поліпшити їхнє матеріальне становище, організувати планову підготовку фахівців, залучати до читання широкі маси трудящих, ліквідувати міжвідомчу неузгодженість у роботі та ін. Зазначалося також про необхідність впродовж 1929-1930 рр. бібліотечні фонди «очистити від ідеологічно шкідливої, застарілої, що не відповідає даному типу бібліотеки літератури». Цим документом визначались напрями бібліотечної цензури публічних бібліотек. До «ідеологічно шкідливої» літератури були віднесені твори колишніх керівників Жовтневої революції, яких поступово перетворили на «ворогів народу». Налякані чисельними інструкціями, циркулярами і наказами бібліотекарі вилучали навіть твори діючих політиків. В першу чергу, з фондів публічних бібліотек вилучалися твори українських репресованих авторів, погляди яких суперечили існуючій ідеології та яких звинувачували у буржуазному націоналізмі і відході від марксистсько-ленінського вчення. Головліт здійснював каральну політику щодо представників української інтелігенції, які не сприймали насильницьких та демагогічних форм впливу на суспільну свідомість та виступали проти підпорядкування літературної творчості ідеологічним завданням побудови нового суспільства. Замість вилученої літератури фонди бібліотек комплектувались творами класиків марксизму-ленінізму, політичними брошурами, атеїстичними працями та іншою «ідеологічно витриманою літературою». З одного боку, запровадження цензури у бібліотечну діяльність сприяло перетворенню бібліотек з інформаційної установи у заклади політосвіти, з іншого – в результаті проведення «масових чисток» бібліотечних фондів, бібліотеки втратили багато цінної літератури, серед якої були твори вітчизняної та зарубіжної класики, видатні праці природничо-наукової та суспільно-політичної думки. За період 1926-1931 рр. в результаті роботи відповідних комісій з «перегляду» бібліотечних фондів було вилучено до 60 %

загальної кількості книг масових бібліотек, значна частина яких знищувалася і йшла на переробку до паперових фабрик [46, с. 33].

З доповіді представника Центральної профспілки Робос (Робітники освіти) І. Слуцкіна, делегатів з'їзду було ознайомлено з питаннями покращення матеріального стану, нормування та охорони праці бібліотекарів. У ній наголошувалося на тому, що слід поступово довести зарплату бібліотекарів до рівня оплати робітників соціального виховання (або сільських вчителів) в селах та до рівня зарплати відповідних груп працівників освіти в містах [40, с. 835]. З'їзд ухвалив курс на посилення охорони праці бібліотекарів, встановлення чітких нормативів праці, залучення всіх бібліотечних працівників до профспілки Робос. Зокрема, було запропоновано ухвалити генеральним колективним договором 4-6-тигодинний робочий день для бібліотекарів, зрівняти матеріальний і правовий стан бібліотекарів (пенсії, надбавки, відстрочку від військової служби, пільги у навчанні дітей в школі та ін.) і працівників освіти. Пропонувалося нормування штату бібліотек поставити в залежність від кількості книговидачі, величини фонду, числа читачів, особливостей роботи бібліотеки (довідкової роботи, пересувної, науково-бібліографічної, керування бібліотечними гуртками тощо) [36, с. 89]. Незважаючи на зростання в 1920-х рр. в Україні кількості профспілкових бібліотек, зокрема профспілки Робос, фонди зазначених книгозбірень часто не відповідали поставленим завданням розвитку бібліотечної справи. У 1926 р. в Україні було 1413 профспілкових бібліотек (2,5 млн. книг), в 1927 р. – 2188 (майже 4 млн. книг), якими користувалося більше 500 тис. читачів [45, с. 166]. Проте, у зв'язку з недостатнім фінансуванням даних бібліотек, не вистачало фахової літератури, підручників національною мовою, оскільки фонди комплектувалися, в більшості, літературою, що була видана в Москві [37, с. 172].

На секційних засіданнях з'їзду, окрім обговорення пленарних докладів, було заслухано низку спеціальних доповідей. В організаційно-технічній секції заслухано доповіді: «Комплектування робочого книжково-бібліотечного ядра» О. Прозоровської (Харків); «Предметний каталог» Д. Балики (Київ) і співдоповідь на цю ж тему Б. Боровича (Харків); «Самоосвіта та роль в ній бібліотеки» Л. Когана (Одеса); «Про довідкову роботу» Т. Акаловської (Харків). Так, наприклад, за доповіддю Т. Акаловської на з'їзді було прийнято рішення про важливість підвищення ефективності та широкого впровадження довідкової роботи, що повинна здійснюватися в кожній бібліотеці і сприяти виконанню основних її завдань. Наголошувалося, що для якісного виконання даного виду роботи необхідно враховувати тип та читацький склад конкретної бібліотеки.

В секції перепідготовки бібліотечних робітників були представлені такі доповіді як «Підготовка та перепідготовка бібліотечних робітників на Україні» О. Троїцької (Харків) та «Бібліотечні об'єднання» Л. Когана (Одеса). В секції державних бібліотек: «Про завдання кабінетів марксизму-ленінізму» Я. Розанова (Київ); «Бібліографічна робота державних бібліотек» Б. Боровича (Хар-

ків); «Статут державної бібліотеки» І. Вугмана (Одеса). В секції дитячих бібліотек: «Бібліотечна робота серед дітей» та «Науково-дослідча робота над вивченням дитячої бібліотечної роботи» Г. Марголіної (Київ); «Розповідання в бібліотечній роботі серед дітей та підлітків» В. Бер (Одеса) [5, с. 80]. Активна робота секцій викликала значний інтерес серед делегатів з'їзду. Так, наприклад, на обговоренні доповіді про бібліотечні об'єднання Л. Когана були присутні понад половини делегатів з'їзду [19, с. 51]. Зокрема, активну участь у роботі з'їзду брали 10 членів Київського бібліотечного об'єднання, що було організовано у 1924 р. і охоплювало в 1926 р. 229 бібліотечних працівників (181 жінок і 48 чоловіків). Із зазначених 10 членів Київського бібліотечного об'єднання двоє було керівниками секцій, сім – активно працювали в комісіях, п'ятеро – доповідачами, які ознайомили делегатів з'їзду з питаннями вивчення читачів, організації предметного каталогу, бібліотечної та науково-дослідної роботи дитячих бібліотек, діяльності кабінетів та відділів марксизму-ленінізму в бібліотеках.

Бібліотечні об'єднання – це громадські професійні організації, до яких входили працівники від багатьох книгозбірень міста, що здійснювали, в більшості, координацію діяльності та методичне керування бібліотеками певного регіону; професійну підготовку та перепідготовку фахівців; проведення та організацію науково-дослідної роботи книгозбірень. В 1920-і роки дві основні причини викликали до життя бібліотечні об'єднання – дефіцит кваліфікованих бібліотечних кадрів і різке скорочення апарату органів управління бібліотечною справою. Відповідно і в діяльності об'єднань виділялися два основні напрями роботи: підвищення кваліфікації кадрів і адміністративно-організаційна робота в галузі бібліотечної справи. Організаційна структура бібліотечних об'єднань, в основному, складалася із загальних зборів як вищого керівного органу та президії, яка обиралася на певний термін і здійснювала поточне керівництво. Спочатку увага бібліотечних об'єднань акцентувалася на так званій перепідготовці бібліотекарів, яка передбачала політзаняття для працівників бібліотек та підвищення їх професійної кваліфікації. Як правило, в кожному об'єднанні створювався гурток політграмоти і гуртки (секції) з організаційних і методичних питань бібліотечної роботи. Форма доповідей із подальшим обговоренням була незабаром замінена семінарськими заняттями. Навчання у політичному і бібліотечних гуртках проводилося, як правило, щотижня. Крім того, були щомісячні загальні збори, на яких відбувалися дискусії з питань, що становлять інтерес для більшості членів об'єднання. Робота з підвищення кваліфікації бібліотекарів мала певні переваги в умовах, коли в країні спеціальна література видавалася малими тиражами, коли тільки відкривалися перші спеціальні навчальні заклади. На початковому етапі свого розвитку бібліотечні об'єднання були, по суті, єдиним каналом пропаганди і розповсюдження бібліотечних знань. Об'єднання намагалися самотужки вирішувати певні проблеми побутового та соціального характеру (охорона праці, захист прав бібліотекарів,

узгодження тарифів та ін.), але вони зустрічали запеклий опір з боку профспілкових органів, які вбачали в цьому прагненні замах на права профспілок. Виконуючи в якійсь мірі управлінські функції, бібліотечні об'єднання, тим не менше, були позбавлені владних повноважень, тому зазначена діяльність не мала під собою юридичних підстав, а отже, і конкретного ефекту. Це суперечливе і заплутане становище стало предметом спеціальної дискусії на сторінках «Красного бібліотекаря», у якій брали участь бібліотекознавці та практики бібліотечної роботи (М. Смушкова, Л. Коган, Н. Фрідьєва та ін.). Головна мета дискусії полягала в осмисленні програмних документів, що регулюють діяльність об'єднань, глибокому аналізу практики їхнього функціонування та пошуки шляхів виходу з кризового стану. Дискусія, хоча формально і не отримала завершення, мала велике значення. Вона засвідчила, що бібліотечні об'єднання, навіть у недосконалій формі, були потрібні бібліотекарям. Учасники дискусії прийшли до висновку, що ті нескладні форми організації їх діяльності, які застосовувалися на етапі створення об'єднань, мають потребу в зміні і розвитку. Слід було більш чітко визначити взаємини бібліотечних об'єднань з керівними структурами політосвіти і профспілками. Крім того, зазначалося, що нарізла необхідність розробки більш глибокого і детального Положення про бібліотечні об'єднання, яке визначило б їх права та обов'язки, статус, структуру та зміст діяльності, сформулювало б основні завдання на найближчу та більш віддалену перспективу.

Члени бібліотечних об'єднань проводили як загальноміські, так і губернські (після реформування губерній в 1925 р. – округові) бібліотечні конференції, де вирішувалися проблеми підвищення загального розвитку та професійного рівня бібліотекарів, питання організації пересувних бібліотек, різноманітних тематичних книжкових виставок, надання методичного забезпечення бібліотекам регіону тощо. Члени об'єднань укладали тематичні та предметні каталоги, які в друкованому вигляді поширювалися серед сільських бібліотек. Бібліотечні об'єднання допомагали здійснювати наукові дослідження в галузі бібліотекознавства, зокрема щодо вивчення читачів (робітників, селян, службовців та ін.), значення книги як джерела знань, особливостей бібліотечної роботи з дітьми та ін. Фактично, бібліотечні об'єднання здійснювали методичне керівництво бібліотеками певного району чи регіону, надаючи практичну допомогу бібліотекам, організовуючи спеціальну підготовку та підвищення кваліфікації працівників бібліотек. Проте їх правовий статус, організаційна структура та функції ще не були чітко визначені, про що неодноразово говорили на різних дискусіях і конференціях. Одним із корифеїв у питаннях вивчення організації та функціонування бібліотечних об'єднань був видатний вітчизняний бібліотекознавець І. Вугман (1890-1964), на думку якого об'єднання бібліотечних працівників повинні бути виключно організаціями професійними, оскільки відкрите професійне «самовизначення» бібліотечних працівників сприятиме посиленню їхньої загальної фахової активності [10, с. 58]. Прагнучи подолати

замкнутість бібліотечних об'єднань, І. Вугман запропонував утворити асоціацію бібліотек як добровільну організацію, спілку бібліотек, незалежну від їхньої відомчої приналежності, головною метою якої могло б стати колективне вирішення питань і завдань, спільних для всіх бібліотек. Необхідність створення саме асоціації бібліотек, а не бібліотекарів, він аргументував тим, що бібліотека є юридичною особою, розпорядником певних коштів.

В ході обговорення діяльності бібліотечних об'єднань делегати з'їзду висловили важливі конструктивні ідеї про необхідність демократизації їхньої організаційної структури, про удосконалення форм і методів роботи, уніфікацію правил та ін. Делегати з'їзду ухвалили «Положення про бібліотечні об'єднання», які повинні охоплювати всіх бібліотекарів та які були рекомендовані для створення у кожному місці. Під час обговорень делегати з'їзду часто ототожнювали бібліотечні об'єднання з виробничими нарадами, де колективно вирішуються організаційні та методичні питання бібліотечної справи, науково-дослідної роботи бібліотек, професійної підготовки кадрів, бібліотечного побуту та виробництва в цілому. В своїй доповіді про бібліотечні об'єднання Л. Коган на з'їзді зазначав, що дані громадські організації мають, в більшості, практичний характер, тобто, фактично, виконують функції виробничої організації, а не суто професійної чи бюрократичної, як певна частка апарату Політосвіти [36, с. 86-87; 19, с. 53]. З'їзд більше схилився до посилення спільної праці бібліотечних об'єднань та структур політосвіти. Було ухвалено, що вони повинні функціонувати в певній єдності з політикою та завданнями організаційного центру. Делегати з'їзду постановили, що організаційним центром бібліотечних об'єднань, які, в більшості, вирішують методичні питання та питання професійної підготовки, повинна бути центрально-округова бібліотека або Кабінет політосвітробітника. Своєрідним штабом і базою бібліотечних об'єднань, за думкою доповідача, можуть бути Кабінети бібліотекаря, що утворювалися в той час. Проте, пропозиції доповідача щодо організації сільських бібліотечних об'єднань з'їзд відхилив як передчасні. В доповіді Л. Коган зазначав, що їх слід розподіляти на секції там, де існують бібліотеки різних типів (наукові, політосвітні, профспілкові, військові та ін.). Організація секцій можлива за трьома напрямками: за об'єктом праці (наприклад, секція методики роботи, секція роботи з самоосвіти, секція з пересувної роботи та ін.), за характером праці (типом бібліотек) (наприклад, секція наукових бібліотек, секція клубних бібліотек та ін.), за національною ознакою (секція єврейська, німецька та ін.). За найбільш доцільний, визначено перший напрям (організація секцій за об'єктом праці, окрім дитячих бібліотек, що мають окрему секцію), який дозволяв запобігти паралелізму в роботі [36, с. 86-87]. Бібліотечні об'єднання повинні охоплювати всіх працівників бібліотек, звичайно, на добровільних засадах професійної зацікавленості робітників. Основними формами роботи бібліотечних об'єднань, за рішенням з'їзду, повинні бути бібліотечні конференції, семінари, гурткові заняття, секційні зібрання, які сприятимуть підвищенню кваліфікації біб-

ліотечних працівників та більш раціональній організації бібліотечної справи. Методична робота бібліотечних об'єднань базувалася на бібліотечній секції кабінету політосвітробітника. В резолюції з'їзду наголошувалося, що Положення про бібліотечні об'єднання потребує певного удосконалення.

На жаль, в другій половині 1920-х рр. ідеї розвитку бібліотечних об'єднань не були прийняті широкою бібліотечною громадськістю і головне – органами державного управління бібліотечною справою. Вже в інструкції Головополітосвіти «Про підготовку та перепідготовку бібліотечних працівників» 1925 р. не передбачалося розмежування діяльності бібліотечних об'єднань з структурами політпросвіти і профспілок [27, с. 27-31]. За ними залишали, в основному, підготовку та перепідготовку кадрів. Незважаючи на інструкцію, багато об'єднань продовжувало працювати в напрямі творчих пошуків колективної організації праці та добилися значних результатів, зокрема в Одеському та Київському об'єднаннях, які репрезентували в своїх містах бібліотеки, незалежно від їхнього типу і виду та діяльність яких мала велике значення у вирішенні питань координації роботи бібліотек в Україні. Зокрема, Київська міська мережа бібліотек у 1926-1927 рр. складалася з великої центральної, дев'яти районних (70 тис. книг та 12 тис. постійних читачів), 19 профспілкових, п'яти самостійних дитячих бібліотек [23, с. 5-13]. До цього слід додати ще десятки бібліотек при школах, клубах, вузах, наукових та інших спеціальних бібліотек.

Постійним нападкам бібліотечні об'єднання піддавалися з боку профспілок, які інкримінували об'єднанням, що вони будучи, по суті, «громадськими організаціями», мають свої «організаційні центри», незалежне виборне керівництво та намагаються перетворитися з «методичних організацій» в організації, які бажають взяти на себе керівництво всією бібліотечною роботою, підмінюючи цим відповідні союзні органи, а в окремих випадках – намагаються взяти на себе завдання представництва щодо захисту економічних та інших інтересів бібліотечних працівників [24, с. 10-11]. Деякі з профспілкових лідерів та бібліотекарів радили ліквідувати бібліотечні об'єднання як нікчемні, «кастові, якщо не гірше, організації». Така тактика по відношенню до бібліотечних об'єднань, хоча і не була типовою, яскраво відображала загострення пристрастей навколо проблем їхнього функціонування [11, с. 57-61]. Офіційна думка неодноразово фіксувала у відповідних документах, що «обговорення питань організаційного політосвітнього характеру, політпідготовки не повинно входити до діяльності бібліотечних об'єднань», за якими залишаються здебільшого методичні питання [41, с. 4]. Таким чином, бібліотечні об'єднання переставали бути професійними громадськими організаціями та поступово трансформувалися в методичні органи. На Всеукраїнській бібліотечній нараді (1927 р.) вже лунали виступи проти бібліотечних об'єднань як організацій, що перейняли традиції дореволюційної «Просвіти». Повідомлялося також, що Наркомосвіти підготував резолюцію, яка скасовує рішення Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників про роботу бібліотечних об'єднань [34, с. 41].

В нормативно-інструктивних документах поступово замінювалася назва «бібліотечні об'єднання» на «бібліотечні наради» та «бібліотечні ради», які існували ще на початку 1920-х рр. Наприклад, у 1922 р. розвитку коопераційних засад бібліотечної та методичної роботи сприяла реалізація резолюції Харківської губернської бібліотечної наради щодо створення бібліотечних рад (при центральних, районних та волосних книгозбірнях), введення у повітові центральні ради представників від волосних бібліотечних установ, скликання губернських бібліотечних конференцій та ін. При Харківській громадській бібліотеці була організована Міська бібліотечна рада, а згодом – Рада пересувних бібліотек та Об'єднання дитячих бібліотек (1925 р.). Підтримувалися постійні зв'язки з бібліотечним об'єднанням наукових бібліотек Харкова, створеного в 1925 р., яке на правах секції входило до загальноміського бібліотечного об'єднання [22, с. 14]. В нормативно-інструктивних документах бібліотечна рада визначалася як одна з форм організації методичної роботи бібліотек і систематичного підвищення кваліфікації бібліотекарів, у завдання якої входило: опрацювання методичних питань бібліотечної справи; підвищення кваліфікації бібліотекарів шляхом вирішення актуальних питань бібліотечної справи; організація планової допомоги міських бібліотекарів сільським та ін. Виборна президія, як керівний орган, скасовувалася. Таким чином, бібліотечні об'єднання перестали бути професійними громадськими організаціями, остаточно трансформувалися в методичний орган. В цілому, бібліотечні об'єднання прагнули до професійної консолідації та сприяли розвитку бібліотечної справи в країні. Однак діяльність об'єднань щодо захисту економічних та юридичних прав бібліотекарів, спроби поліпшити умови їхньої праці та побуту зустрічали протидію з боку профспілок. Уповноважені вирішувати деякі організаційно-адміністративні питання, бібліотечні об'єднання, фактично, були позбавлені самостійного статусу й офіційних повноважень. Основною причиною, яка ускладнювала подальший розвиток бібліотечних об'єднань як громадських професійних організацій була сувора регламентація їхньої діяльності та контроль з боку органів управління бібліотечною справою. Їхньому розвитку заважала також недостатньо чітко визначена функціональна спрямованість діяльності, що спричиняло дублювання ними окремих функцій органів політпросвіти і профспілок. Вимога централізації та уніфікації форм і методів роботи, організаційних структур і планів сковувала творчу активність та ініціативу бібліотекарів. В цілому, бібліотечні об'єднання не мали самостійного статусу, юридичних прав і матеріальної бази для реалізації завдань з управління бібліотечною справою.

Актуальною для розвитку бібліотечної справи досліджуваного періоду була й доповідь О. Троїцької, яка запропонувала концепцію розвитку бібліотечної освіти в Україні за принципом централізованої підготовки за розробленими типовими програмами, які слід було пристосовувати до місцевих умов [36, с. 51]. У доповіді наголошувалося, що підготовка кадрів повинна здійснюватися че-

рез бібліотечні об'єднання та журнали, спеціальні гуртки та курси. Особливий акцент ставився на марксистські гуртки, в яких здійснювалася політична підготовка бібліотекарів. У другій половині 1920-х рр. почалася поступова заміна професійних бібліотечних кадрів радянськими бібліотекарями, а керівного складу бібліотек – переважно членами партії. На з'їзді зазначалося про важливе значення педагогічної діяльності бібліотечних працівників, про складнощі та недоліки виконання політосвітніх та виховних завдань, що покладені на бібліотеки, про залучення читачів до активної культурно-освітньої роботи. Особливу увагу на з'їзді делегати приділяли піднесенню культурно-освітнього та політичного рівня бібліотекарів, які мали поповнювати ряди радянської інтелігенції, виховуючи нове покоління в дусі «комуністичної» (партійно-бюрократичної) ідеології.

В справі підготовки та перепідготовки бібліотекарів делегати з'їзду рішуче висловлювалися про необхідність усунення кустарництва, непродуктивного паралелізму роботи, розпорошення сил і засобів, що часто зустрічалися в підготовці спеціалістів у 1920-х рр. На з'їзді було визначено за потрібне організувати підготовку кадрів за принципами централізації, а перепідготовку за принципами децентралізації (тобто на місцях). Для підготовки бібліотечних кадрів слід організувати відповідні кафедри в політосвітінститутах, бібліотечні секції на політосвітфакультетах; створювати окремі бібліотечні технікуми; організувати міжокругові семінари на той час, доки не будуть відкриті нові бібліотечні заклади. Перепідготовку і підвищення кваліфікації міських бібліотечних працівників повинні здійснювати, головним чином, бібліотечні об'єднання та бібліотечні секції кабінетів політосвітробітника. Перепідготовку працівників сільських бібліотек слід проводити у формі короткотермінових округових семінарів (щорічно, не менше одного разу на рік протягом 1-2 місяців), періодичних курсів-конференцій (протягом 5-10 днів три-чотири рази на рік), систематичних окружних і районних нарад та системи заочного навчання [36, с. 53].

Орієнтація на розвиток загальнодоступних масових (політосвітніх) бібліотек, що була задана на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників, спричинила їхнє суттєве збільшення. В Україні за другу половину 1920-х рр. кількість бібліотек і книжкових фондів виросла майже вдвічі [2, с. 44]. Так, наприклад, у 1927 р. на честь десятої річниці Жовтневої революції уряд УСРР виділив значні кошти на поповнення бібліотек новими книгами. На ці гроші було сформовано і надіслано до сільських бібліотек 1300 комплектів книг (по 200 книг в кожному), 700 – для бібліотек робітничих клубів (на цей час у робітничих клубах діяло приблизно дві тисячі бібліотек), 500 – для шкільних бібліотек, 250 – для книгозбірень нацменшин [8, с. 101]. Проте стан розвитку бібліотечної справи не відповідав висунутим завданням – бібліотечна мережа не охоплювала всіх населених пунктів, існувало багато дрібних (у декілька сотень книг) бібліотек, заважала міжвідомча неузгодженість роботи

біблієтек та ін. До того, незважаючи на всі зусилля, які спрямовані на боротьбу з неписьменністю, в Україні у 1928 р. налічувалося п'ять млн. неписьменних віком 14-35 років [7, с. 99].

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. у Радянському Союзі (звичайно, і в Україні) почало формуватися нове нормативно-правове поле біблієтечної справи (постанови ЦК ВКП(б) «Про обслуєовування книєю масового читача» (1928) та «Про поліпшення біблієтечної роботи» (1929), лист УПО НКО УСРР про біблієтечну роботу (1929) та ін.). У постанові «Про обслуєовування книєю масового читача» вимагалось покращити роботу видавництва, біблієтек і громадського активу із забезпечення та обслуєовування книєами читачів, а також розширити мережу біблієтек. Керуючись вказівками постанови, з 1929 р. до 1932 р. видавництва збільшили книєкову продукцію на 83 %, незважаючи на те, що із згортанням НЕПу у 1930 р. припинили діяльність приватні видавництва. Біблієтеки дедалі більше поповнювали фонди саме новими виданнями. Проте, як зазначалось в постанові, фонди біблієтек були засмічені застарілою, а то і просто «ворожою літературою». Тому за вказівками партійних комітетів створювались спеціальні комісії, які методично обстежували кожну біблієтеку і перевіряли, в основному, за списками, весь фонд на «ідеолоєічну відповідність» кожної одиниці зберігання. В 1929 р. була відтворена діяльність Центральної біблієтечної комісії, що перестала функціонувати в 1924 р., але вже в нових умовах роботи Наркомосу (посилення централізації, уніфікації, бюрократизації тощо). Її функції вже відрізнялися від колишньої – основним завданням комісії тепер постала координація і узгодження розробки загальних заходів розвитку біблієтечної справи в Україні з біблієтечною політикою центральних союзних керівних установ Радянського Союзу.

У 1929 р. на основі досвіду, отриманого в попередні роки боротьби з неписьменністю, з ініціативи комсомольців Москви, по всій країні почався біблієтечний похід, що ставив за мету зробити кожного трудівника другом книєи і постійним читачем біблієтеки. В цьому ж році ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про поліпшення біблієтечної роботи», де відмічалось про незадовільний стан біблієтечної роботи, відставання її від темпів реконструкції народного господарства. Цікаво, що про важливість питань активізації культурно-масової роботи біблієтек, розвиток форм і методів цієї роботи, залучення читачів до неї, створення біблієтечних рад, пропаганди книєи і читання, що були в центрі уваги культпоходу та вище згадуваної постанови, також зазначалось на Першому Всеукраїнському з'їзді біблієтечних робітників. У численних інструкціях та постановках другої половини 1920-х рр., так само як і на з'їзді, вказувалось на необхідність: перетворення біблієтеки в орган класового виховання професійних мас шляхом широкого розповсюдження радянської (особливо, політичної) книєи; пильного спостереження колективом біблієтеки за ідеолоєічною відповідністю (класовою витриманістю) матеріалу, що читається; розширення мережі біблієтек; збільшення книєкових фондів; покращення матеріального стану біб-

лієтек і біблієтечних працівників; посилення рекомендаційно-біблієграфічної роботи; організації та проведенні конференцій, лекцій, доповідей, консультацій і літературних читань тощо. На XI Всеукраїнському з'їзді Рад (1929) також розглядалися питання розвитку біблієтек. Для виконання його вказівок Наркомосвіти УСРР склав п'ятирічний план біблієтечного будівництва, в якому передбачалося довести кількість біблієтек на селі до кількості сільрад. На цей час (1929) у селах України, де проживало приблизно 76 % населення, було майже вісім тисяч біблієтек (всього – 9386 біблієтек, 5,8 млн. одиниць книєкового фонду і 1,3 млн. читачів). Для порівняння: у 1925 р. в Україні було 5199 біблієтек (1,2 млн. читачів), у 1926 р. – 6263 біблієтек, з яких в селі – 5455. У 1927 р. кількість масових біблієтек в Україні досягла 6923, які обслуговували 1,2 млн. читачів. Проте, у 1927 р. у селі одна біблієтека припадала на сім сіл [21, с. 142-143; 40, с. 829-831]. У 1928 р. в Україні було 7816 біблієтек (майже 5,5 млн. книг), з яких 6597 – сільських і 1219 – міських. Така динаміка зростання продовжувалася і в наступні роки [7, с. 101; 21, с. 142-143; 40, с. 829-831]. У 1932 р. (кінець першої п'ятирічки) в Україні було вже понад 11 тис. біблієтек, більше 20 млн. одиниць книєкового фонду і приблизно 3 млн. читачів [40, с. 829-831]. Проте, незважаючи на всі зусилля та зростання кількості біблієтек і книєкового фонду майже вдвічі, план біблієтечного будівництва на першу п'ятирічку не було виконано внаслідок незадовільного фінансування, оскільки місцевих коштів, зокрема колгоспів, для цієї справи не вистачало [25, с. 68]. Навіть на кінець першої п'ятирічки не всі райони України мали свої біблієтеки [13, с. 9]. Наприкінці 1920-х – на поч. 1930-х рр. стан розвитку біблієтечної справи, хоча і покращився в порівнянні з попереднім періодом, ще не відповідав темпам поступу і завданням соціально-економічного і культурного будівництва. Біблієтечна мережа не охоплювала всіх селищ в Україні, книєковий фонд полієосвітніх біблієтек не завжди відповідав інтересам читачів. У цей час біблієтечна мережа не охоплювала всі населенні пункти, особливо поганий стан був у сільській місцевості. До того ж, не вистачало біблієтечних кадрів, особливо зі спеціальною освією. Проте, розроблення теоретичних питань з біблієтекознавства було значно вище рівня практичної роботи біблієтек [40, с. 837]. В цілому, можна зазначити, що вагомим досягненням розвитку біблієтечної справи в другій половині 1920-х рр. було створення єдиної загальнодержавної мережі біблієтек в Україні; визначення її структури та організації координаційної та методичної її роботи; розроблення типології біблієтек (наприкінці 1920-х рр. виокремилися, не враховуючи біблієтек шкільного типу, два основні типи біблієтек – масові (полієосвітні) та наукові (спеціальні), що виконували, в першу чергу, освітні та виховні функції (зокрема, полієтичне виховання)). Хоча на з'їзді розглядалися питання відносно біблієтек масового користування, проте його рішення стосувалися також всіх інших книєкозбірень країни (наукових, профспілкових, військових та ін.) [12, с. 143]. Завдяки рішенням з'їзду масові

бібліотеки активніше запрацювали у системі підвищення загальноосвітньої, професійної та культурної освіти населення.

Отже, можна прослідкувати, що протягом другої половини 1920-х рр. у деяких постановках та інструкціях та безпосередньо, в практичних заходах бібліотечного будівництва в Україні послідовно втілювалися ідеї та рішення, що були прийняті делегатами Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників 1926 р. Обмін думок, жваві дискусії, що відбувалися на з'їзді, стимулювали бібліотечних працівників до прийняття рішень із створення нових структур (відділів, секцій та ін.) та установ (центрів, комісій та ін.). Певні творчі пошуки та своєрідні «професійні відкриття», що призводили до консолідації рішень і прийняття виважених резолюцій, дали не тільки значний поштовх розвитку бібліотечної справи, а й розвитку теоретичних положень певних галузей бібліотекознавства. Загалом на з'їзді було заслухано понад 30 доповідей та співдоповідей, а також багато повідомлень. Учасники з'їзду виявляли високу активність в обговоренні більшості питань. Тільки на першому пленарному засіданні виступили з дебатами 20 делегатів [16, с. 65]. Професійні дискусії делегатів з'їзду, що відбувалися у творчій та більш-менш демократичній атмосфері, сприяли кращому розумінню завдань, вирішення яких було життєво важливим для розвитку бібліотечної справи того часу. Тематика й зміст доповідей, співдоповідей та повідомлень делегатів з'їзду довели, що обговорення запланованих тем було актуальним і плідним, а запропоновані питання відображали загальні тенденції розвитку бібліотечної справи в Україні та необхідність їхнього подальшого вивчення. Окрім того, були внесені конкретні практичні пропозиції з комплектування фондів бібліотек, із покращення обслуговування читачів, матеріальної бази книгозбірень, з організації бібліотечної мережі та діяльності бібліотечних об'єднань, з посилення процесу українізації засобами пропаганди української книги тощо. За усіма основними доповідями були прийняті відповідні резолюції з'їзду, які намітили шляхи подальшого розвитку основних ділянок бібліотечної справи в Україні на наступні три-п'ять років. Проте деякі питання, що розглядалися на з'їзді, не втратили своєї актуальності і до сьогодні. В заключній промові представник Головополітосвіти І. Розенгауз підкреслив важливість результатів, теоретичних та практичних висновків з'їзду, особливо тих, що мають методологічне значення для розвитку бібліотечного будівництва в Україні.

Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотечних робітників (1926) вирішив цілу низку актуальних для того часу питань бібліотечної практики. Проте деякі з них потребували подальшого вивчення і вирішення, а деякі були тільки намічені. Основна ідея з'їзду полягала в тому, що розвиток бібліотечної справи повинен відбуватися в країні з урахуванням потреб робітничого та селянського читача у контексті завдань «соціалістичного будівництва». Вивчення читацьких інтересів робітників та селян, формування книжкового ядра в бібліотеках, підготовка нових статутів державних бібліотек, діяльність бібліотечних об'єднань, масова

та довідкова робота повинні слугувати вирішенню основних завдань побудови нового «соціалістичного» суспільства. З'їзд сформував нову систему та нові підходи в роботі бібліотек в умовах домінування комуністичної пропаганди та перспективи «соціалістичного будівництва», намітив шляхи подальшого розвитку бібліотек, сприяв створенню єдиної бібліотечної мережі та планомірної системи організації бібліотечного обслуговування, а також подоланню відомчої розрізненості бібліотек. Проте, в умовах НЕПу ще не вдавалося повністю вирішити всі питання радянського бібліотечного будівництва, підпорядкування єдиному керівництву бібліотек всіх відомств і типів, налагодження роботи всіх книгозбірень у зв'язку із завданнями соціалістичної перебудови країни. Головні теоретичні та організаційні принципи, що були розроблені на з'їзді, стали основою для подальших методологічних і практичних рішень щодо централізації бібліотечної мережі, уніфікації форм і методів бібліотечної діяльності, заохочення населення до читання, а громадського активу – до бібліотечної роботи. З'їзд намітив певні напрями розвитку бібліотекознавства, розширив шляхи вивчення читацьких інтересів, ефективності форм і методів керівництва читанням, поліпшення методів бібліотечної статистики, форм наукової організації бібліотечної праці та ін. Аналіз матеріалів резолюцій та постанов з'їзду, фахових публікацій того часу доводить, що зростання професійної активності, певний творчий підйом бібліотечних працівників та пошуки нових підходів до вирішення багатьох практичних питань бібліотечного будівництва та теоретичних проблем бібліотекознавства відбувалися на зазначеному форумі в умовах послідовного підйому соціально-економічного та культурного життя країни, поступового та цілеспрямованого розвитку бібліотечної справи, певного демократичного піднесення серед політосвітніх та культосвітніх працівників України того часу, коли форми тоталітаризму ще не набули свого розвитку. Історичне значення Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників 1926 р. полягає в тому, що він підбив основні підсумки роботи і досягнення бібліотечного будівництва майже за 10 років існування Радянської влади в Україні та намітив певний шлях подальшого розвитку бібліотечної справи, і, подекуди, бібліотечної теорії та став мовби узагальненим посланням і своєрідним зверненням до наступних поколінь бібліотекарів, оскільки значна кількість завдань та питань, що були розглянуті на з'їзді, залишаються актуальними та «наболілими» навіть для сучасного розвитку бібліотечної справи та бібліотекознавства, попри те, що їхній зміст реалізується вже в нових формах з використанням нових понять сучасної наукової термінології.

Список використаної літератури

1. А. М. Детские библиотеки г. Киева [Текст] / [Анна Марголина] // Красный библиотекарь. – 1924. – № 4-5 (7-8). – С. 181-182.
2. Абрамов К. И. История библиотечного дела в России. Ч. 2. [Текст] / К. И. Абрамов. – М. : Либерия, 2001. – 160 с.
3. Авдієнко М. О. Народна освіта на Україні [Текст] / М. О. Авдієнко ; ЦСУ УСРР. – Харків, 1927. – 101 с.

4. *Балика Д.* Первый Всеукраинский библиотечный съезд [Текст] / Д. Балика // Книгоноша. – 1926. – № 27. – С. 11-12.
5. *Балика Д.* Перший Всеукраїнський Бібліотечний з'їзд [Текст] / Д. Балика // Бібліологічні вісті. – 1926. – Ч. 1 (10). – С. 79-80.
6. Библиотечное дело в период НЭПа (1921-1929) [Текст]: сб. науч. тр. Ч. 1 / Гос. б-ка им. В. И. Ленина. – М., 1991. – 111 с. – (История библиотечного дела в СССР).
7. *Білопола Н. С.* Розвиток мережі масових бібліотек на Україні в роки першої п'ятирічки (1928-1932 рр.) [Текст] / Н. С. Білопола // Бібліотекознавство і бібліографія. – 1977. – Вип. 17. – С. 97-106.
8. *Білоцерківський В. Я.* Партійне керівництво розвитком бібліотечної справи на Україні (1926-1937 рр.) [Текст] / В. Я. Білоцерківський, В. П. Бурмака // Бібліотекознавство і бібліографія. – 1984. – Вип. 24. – С. 98-107.
9. *Ворон Л. М.* Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотечних працівників: мета, проблеми, перспективи [Текст] / Л. М. Ворон // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 3-4. – С. 183-185; Те ж саме // Бібліотечна планета. – 2003. – № 4. – С. 40.
10. *Вугман И.* Библиотечные объединения и ассоциация библиотек: (по поводу статьи т. Бажанова) [Текст] / И. Вугман // Красный библиотечарь. – 1925. – № 6. – С. 57-59.
11. *Доблер Ф.* Поход против бибобъединений [Текст] / Ф. Доблер // Красный библиотечарь. – 1927. – № 5. – С. 57-61.
12. *Дубровіна Л. А.* Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – Київ, 2009. – 530 с.
13. *Дьомкін І. В.* Бібліотечна справа на Україні в період розгортання соціалістичної реконструкції народного господарств (1926-1932 рр.) [Текст]: лекція для студентів-заочників. Ч. 1. / І. В. Дьомкін. – Харків, 1961. – 38 с.
14. *Зворський С.* Бібліотечні та бібліографічні з'їзди і конгреси [Текст] / С. Зворський // Бібліотечна планета. – 2014. – № 3. – С. 27-30.
15. История библиотечного дела на Украине (1917-1932 гг.) [Текст]: учеб. пособие / под ред. Т. А. Скрипник. – Харьков, 1975. – 208 с.
16. *Капустіна Н.* Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотекарів: погляд через 80 років [Текст] / Н. Капустіна // Короленківські читання 2006 : матеріали наук.-практ. конф. ХДНБ, 6 жовтня 2006 р. – Харків : ХДНБ, 2006. – С. 61-67.
17. *Каспін Л.* Перший Всеукраїнський бібліотечний з'їзд [Текст] / Л. Каспін // Шлях освіти : педагогічний журнал : теорія освіти, методологія, освітня практика, побут. – 1926. – № 8-9. – С. 164-171.
18. *Ківшар Т. І.* Бібліотечна біографіка в контексті становлення радянського бібліотекознавства в Україні: діяльність Іллі Вугмана (1890-1929 рр.) [Текст] / Таїсія Іванівна Ківшар // Українська біографістика. – Київ, 2012. – Вип. 9. – С. 25-64.
19. *Коган Л.* О библиотечных объединениях [Текст] / Л. Коган // Красный библиотечарь. – 1926. – № 7. – С. 51-55.
20. *Коломійцева М.* Так починався бібліотечний похід [Текст] / М. Коломійцева // Соціалістична культура. – 1967. – № 10. – С. 18-19.
21. Культурное строительство СССР [Текст] : статистический сборник. – М. ; Л. : Госпланиздат, 1940. – 266 с.
22. *Куніч О. П.* Методична робота ХДНБ імені В. Г. Короленка: становлення, тенденції розвитку [Текст] / О. П. Куніч // Методична діяльність бібліотек: традиції, інновації, перспективи: матеріали регіон. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю відділу бібліотекознавства, 2 лист. 2004 р. / Харків. держ. наук. б-ка імені В. Г. Короленка ; уклад. О. П. Куніч. – Харків, 2005. – С. 3-38.
23. *Лукашенко П.* Народна освіта на Київщині на 10 річницю Жовтня [Текст] / П. Лукашенко // Бюлетень Київської окружної інспектури народної освіти. – 1927. – № 6. – С. 5-13.
24. *Маймистов А. Р.* Почему мы против библиотечных объединений? [Текст] / А. Р. Маймистов // Культработник. – 1927. – № 6. – С. 10-19.
25. *Мандрик Я. І.* Становище сільських бібліотек УРСР наприкінці 20-х-30-ті роки ХХ ст. [Текст] / Я. І. Мандрик // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 2000. – Вип. 3. – С. 67-75.
26. *Масненко В.* Цензура в підрадянській Україні 20-х років: система, інституції, репресивна політика [Текст] / В. Масненко // Сучасність. – 1997. – № 6. – С. 81-90.
27. О подготовке и переподготовке библиотечных работников [Текст]: инструкция // Программные материалы о подготовке и повышении квалификации ликвидаторов неграмотности, библиотечарей и клубных работников. – М., 1925. – С. 27-31.

28. *Одинока Л. П.* Деякі проблеми організації науково-методичної біблієкознавчої роботи в УСРР (1917-1925 рр.) [Текст] / Лініна Павлівна Одинока // Біблієкознавство і біблієграфія. – 1979. – Вип. 19. – С. 101-110.
29. *Одинока Л. П.* Про класифікацію біблієтек на Україні в 20-30-ті роки [Текст] / Л. П. Одинока // Біблієкознавство і біблієграфія. – 1977. – Вип. 17. – С. 81-87.
30. *Онищенко О.* Біблієтечна справа в Україні ХХ ст.: 1917-1931 рр. [Текст] / О. Онищенко, Л. Дубровіна // Бібл. вісник. – 2005. – № 3. – С. 3-16.
31. Первый библиотечный съезд РСФСР (с 1-го по 7-е июля 1924 г.) [Текст] : материалы пленума и секций / под ред. М. А. Смушковой. – М. : Долой неграмотность, 1925. – 194 с.
32. *Погребняк Г.* Діяльність самостійних дитячих біблієтек України в 20-ті роки [Електронний ресурс] / Ганна Погребняк // Біблієтека: вчора, сьогодні, завтра / Сайт Національної біблієтеки України для дітей. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3595> (дата звернення 10.06.15).
33. *Пхайко К. М.* Формування дитячої читачької аудиторії у біблієтеках України [Електронний ресурс] // Біблієтечний інформаційно-освітній портал. – Режим доступу: http://libportal.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=217&Itemid=69&limit=1&limitstart=1 (дата звернення 10.06.15).
34. *Рабицев Н.* Больные вопросы библиотечной работы профсоюзов [Текст] / Н. Рабицев. – Харьков : Украинский рабочий, 1927. – 128 с.
35. Резолюции I Всероссийского библиотечного съезда (1-7 июля 1924 г.) [Текст]. – М., 1924. – 68 с.
36. Резолюції та постанови Першого Всеукраїнського з'їзду біблієтечних робітників 1-6 червня 1926 р. [Текст] / НКО УСРР, Клубно-біблієтечний відділ. – Харків, 1927. – 91 с.
37. *Рогова П. І.* Педагогічні біблієтеки України (друга половина ХІХ – 20-ті роки ХХ ст.) [Текст] / П. І. Рогова. – Київ : Четверта хвиля, 2009. – 270 с.
38. *Седих В. В.* Історія біблієтечної справи в Україні [Текст]: навч. посіб. / В. В. Седих. – Харків : ХДАК, 2013. – 213 с.
39. *Седих В. В.* Харківська державна наукова біблієтека ім. В. Г. Короленка: внесок у біблієтечну справу України ХХ ст. [Текст] / В. В. Седих // Від ХІХ до ХХІ ст.: трансформація біблієтек у контексті розвитку суспільства: до 125-річчя Харків. держ. наук. біблієтеки ім. В. Г. Короленка : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 12-14 жовт. 2011 р.) / Держ. закл. «Харків. держ. наук. біблієтека ім. В. Г. Короленка» ; [уклад. О. П. Куніч ; ред. кол. : В. Д. Ракітянська [та ін.]. – Харків : РА «ІРІС», 2011. – С. 18-31.
40. *Сірополко С.* Біблієтечна справа [Текст] / С. Сірополко // Сірополко С. Історія освіти в Україні. – Київ : Наукова думка, 2001. – С. 823-837.
41. *Смушкова М. А.* Методические конференции о работе библиотечной [Текст] / М. А. Смушкова // Красный библиотекарь. – 1926. – № 9. – С. 3-10.
42. *Столяров Ю. Н.* Итоги развития отечественных библиотек к концу второго тысячелетия [Текст] / Ю. Н. Столяров // Научные и технические библиотеки. – 1998. – № 10. – С. 36-50.
43. *Тимошенко І.* Політика українізації як фактор впливу на організації вивчення читачів та читання в біблієтеках [Текст] / І. Тимошенко // Вісник Книжкової палати. – 2001. – № 1. – С. 37-39.
44. *Тимошенко І. В.* Читачі публічних біблієтек України: основні напрями вивчення (1900-1930-й рр. ХХ ст.) [Текст]: автореф. дис.... канд. іст. наук. : 07.00.08 / Ірина Володимирівна Тимошенко ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 2001. – 19 с.
45. Труд и профсоюзы на Украине [Текст] : статистический справочник за 1921-1928 гг. – Харків : ЦСУ УССР, 1928. – 316 с.
46. *Федотова О.* Книга, як об'єкт цензурної політики [Текст] / О. Федотова // Вісник Книжкової палати. – 2002. – № 6. – С. 30-36.
47. *Я. К.* Всеукраїнський біблієтечний з'їзд [Текст] / [Яков Керекез] // Красный библиотекарь. – 1926. – № 7. – С. 65-66.

Надійшла 27.07.2015 р.

В. Ю. Соколов,

кандидат исторических наук, главный библиотекарь
Национальной парламентской библиотеки Украины
ул. М. Грушевского, 1, г. Киев, 01008, Украина
тел.: (044) 278 85 12,
e-mail: socolv@i.ua

ПЕРВЫЙ ВСЕУКРАИНСКИЙ СЪЕЗД БИБЛИОТЕЧНЫХ РАБОТНИКОВ (1926) И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В РАЗВИТИИ БИБЛИОТЕЧНОГО ДЕЛА В УКРАИНЕ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ 20-Х ГГ. XX В.

Аннотация

На основе анализа решений Первого Всеукраинского съезда библиотечных работников (1926) и научных публикаций, рассмотрены основные задачи и тенденции развития библиотечного дела в Украине во второй половине 20-х гг. XX в. Исследовано значение резолюций съезда для развития библиотечной теории и практики в указанный период, в частности для организации в стране библиотечной сети, совершенствования типологии библиотек, форм и методов их культурно-массовой работы, улучшения комплектования библиотечных фондов, подготовки и переподготовки библиотечных кадров и др.

Ключевые слова: 1920-е гг., Украина, библиотековедение, библиотечное дело, история библиотечного дела, библиотечные съезды, государственная политика в библиотечном деле, Первый Всеукраинский съезд библиотечных работников.

V. Iu. Sokolov,

CandSc (History), Chief Librarian
National Parliamentary Library of Ukraine
1, M. Hrushevskoho St., Kyiv, 01008, Ukraine
Tel.: (044) 278 85 12,
e-mail: socolv@i.ua

FIRST ALL-UKRAINIAN CONGRESS OF LIBRARY WORKERS (1926) AND ITS IMPORTANCE IN THE DEVELOPMENT OF LIBRARIES IN UKRAINE THE SECOND HALF OF THE 20'S OF THE 20TH CENTURY

Summary

This article explores the historical background, political and socio-cultural factors and the organization of the First All-Ukrainian Congress of library workers (1926), forming the main problems and issues that were raised at the congress and analyzed the value of its solutions for the further development of the library business in Ukraine in the second half of the 1920s. An analysis of scientific publications and materials Congress proved that the subject and content of the reports, co-reports and messages delegates were relevant, their discussion – quite fruitful and important, as proposed questions reflect the general trends of librarianship in Ukraine during

this period. In the light of the decisions of the Congress and the development of library construction in Ukraine in the study described organization and scatter the country's massive network (public) libraries; improvement typology libraries, forms and methods of their cultural and media activities; activities of library associations; features acquisition of library collections; study the reader; organization of training and re-training of library staff. As a result of the study and analysis of the resolutions of the congress delegates reports, special publications found that theoretical and organizational and practical conclusions that were made at the Congress allowed to identify the main ways of further library construction in the country (and the creation of a single centralized library network, planned construction of a system of library service, coordination of various departments of libraries, unification of forms and methods of library work, etc.) for the next three to five years and had not only of great practical but also, often, methodological importance for development of specific library case and library. Analysis of the Congress suggests that almost every report was heard at the Congress, was a kind of summary of a certain section of the library building and expanded proposals for further development of librarianship in the appropriate direction. The main idea of many reports was that the study of working-class and rural readers considered necessary in the context of the ideological and political education of the population, which was proposed to create a system of offices and commissions to study the readers and books.

Keywords: 1920's, Ukraine, library, librarianship, history of librarianship, Library Congress, public policy in librarianship, First All-Ukrainian Congress of library workers.

References

- [1] Margolina A. Detskiye biblioteki goroda Kieva [Children's libraries of Kiev]. *Krasnyy bibliotekar*, 1924, no. 4-5(7-8), pp. 181-182.
- [2] Abramov K. I. *Istoriya bibliotchnogo dela v Rossii [History of a library science in Russia]*. Moscow, 2001, iss. 2, 160 p.
- [3] Avdiienko M. O. *Narodna osvita na Ukraini [National education in Ukraine]*. Kharkiv, 1927, 101 p.
- [4] Balika D. Pervyy Vseukrainskiy bibliotchnyy sezd [First All-Ukrainian library congress]. *Knigonosha*, 1926, no. 27, pp. 11-12.
- [5] Balyka D. Pershyi Vseukrainskiy Bibliotchnyi zizd [First All-Ukrainian library congress]. *Bibliolohichni visti*, 1926, 1(10), pp. 79-80.
- [6] *Bibliotchnoye delo v period NEPa (1921-1929) [Library science in the period of NEP (1921-1929)]*. Moscow, 1991, 111 p.
- [7] Bilopola N. S. Rozvytok merezhi masovykh bibliotek na Ukraini v roky pershoi piatyrichky (1928-1932 rr.) [Development of a network of mass libraries in Ukraine in days of the first five-years period (1928-1932)]. *Bibliotekoznavstvo i bibliohrafiia*, 1977, vol. 17, pp. 97-106.
- [8] Bilotserkivskiy V. Ia., Burmaka V. P. Partiine kerivnytstvo rozvytkom bibliotchnoi spravy na Ukraini (1926-1937 rr.) [The party management of development of a library science in Ukraine]. *Bibliotekoznavstvo i bibliohrafiia*, 1984, vol. 24, pp. 98-107.
- [9] Voron L. M. Pershyi Vseukrainskiy zizd bibliotchnykh pratsivnykiv: meta, problemy, perspektyvy. [First All-Ukrainian congress of library workers: purpose, problems, prospects]. *Pedahohika i psykhohohiia*, 2003, no. 3-4, pp. 183-185; The same. *Bibliotchna planeta*, 2003, no. 4, p. 40.
- [10] Vugman I. Bibliotchnyye obyedineniya i assotsiatsiya bibliotek: (po povodu stati T. Bazhanova) [Library associations and association of libraries: (concerning article of Bazhanova)]. *Krasnyy bibliotekar*, 1925, no. 6, pp. 57-59.
- [11] Dobler F. Pokhod protiv bibobyedineniy [The campaign against bibliographic associations]. *Krasnyy bibliotekar*, 1927, no. 5, pp. 57-61.
- [12] Dubrovina L. A., Onyshchenko O. S. *Bibliotchna sprava v Ukraini v XX stolitti [Library science in Ukraine in the XX century]*. Kyiv, 2009, 530 p.

- [13] Domkin I. V. *Bibliotekna sprava na Ukraini v period rozghortannia sotsialistychnoi rekonstruktsii narodnoho hospodarstv (1926-1932 rr.)* [Library science in Ukraine during expansion of socialist reconstruction of a national economy]. Kharkiv, 1961, 38 p.
- [14] Zvorskyi S. Bibliotekni ta bibliografichni zizdy i konhresy [Library and bibliographic congresses]. *Bibliotekna planeta*, 2014, no. 3, pp. 27-30.
- [15] Skripnik T. A., ed. *Istoriya bibliotekhnogo dela na Ukraine (1917-1932 gg.)* [History of library science in Ukraine (1917-1932)]. Kharkov, 1975, 208 p.
- [16] Kapustina N. Pershyi Vseukrainskyi zizd bibliotekariv: pohliad cherez 80 rokiv [First All-Ukrainian library congress: look in 80 years]. *Korolenkivski chytannia 2006: materialy naukovo-praktichnki konferencii KhDNB (6 zhovtnia 2006)* [Korolenkovsky readings 2006: materials of the scientific and practical conference, KhDNB (October 6, 2006)]. Kharkiv, 2006, pp. 61-67.
- [17] Kaspin L. Pershyi Vseukrainskyi bibliotekhnii zizd [First All-Ukrainian library congress]. *Shliakh osvity: pedahohichnyi zhurnal: Teoriia osvity, metodolohiia, osvitiia praktyka, pobut* [The way of education: pedagogical magazine: theory of education, methodology, educational practice, mode of life], 1926, no. 8-9, pp. 164-171.
- [18] Kivshar T. I. Bibliotekna biohrafika v konteksti stanovlennia radianskoho bibliotekoznavstva v Ukraini: diialnist Illi Vuhmana (1890-1929 rr.) [Library biographics in the context of formation of the Soviet library science in Ukraine: Ilya Vugman's activity]. *Ukrainska biohrafistyka* [Ukrainian library], Kiev, 2012, vol. 9, pp. 25-64.
- [19] Kogan L. O biblioteknykh obedineniyakh [About library associations]. *Krasnyy bibliotekar*, 1926, no. 7, pp. 51-55.
- [20] Kolomiitseva M. Tak pochynavsia bibliotekhnii pokhid [So the library campaign began]. *Sotsialistychna kultura*, 1967, no. 10, pp. 18-19.
- [21] *Kulturnoye stroitelstvo SSSR: statisticheskiy sbornik* [Cultural construction of the USSR: statistical collection]. Moscow ; Leningrad, 1940, 266 p.
- [22] Kunych O. P. Metodychna robota KhDNB im. V. H. Korolenka: stanovlennia, tendentsii rozvytku [Methodical work of KhDNB of V. G. Korolenko: formation, development tendencies]. *Metodychna diialnist bibliotek: tradytsii, innovatsii, perspektvy: materialy rehionalnoi naukovo-praktichnki konferencii, prysviachenji 100-richchiu viddilu bibliotekoznavstva (2 lystopada 2004 r.)* [Methodical activity of libraries: traditions, innovations, prospects: materials region, scientific and practical conference, it is devoted to the 100 anniversary of department of library science (November 2, 2004)]. Kharkiv, 2005, pp. 3-38.
- [23] Lukashenko P. Narodna osvita na Kyivshchyni na 10 richnytsiu Zhovtnia [National education in Kiev region for the 10th anniversary of October]. *Biuletyn Kyivskoi okruzhnoi inspektry narodnoi osvity*, 1927, no. 6, pp. 5-13.
- [24] Maymistov A. R. Pochemu my protiv biblioteknykh obyedineniy? [Why are we against library associations?]. *Kultrabotnik*, 1927, no. 6, pp. 10-19.
- [25] Mandryk Ia. I. Stanovyshche silskykh bibliotek URSR naprykintsi 20-kh-30-ti roky 20 st. [Position of the USSR rural libraries at the end of 20-30th years of 20th century]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 2000, vol. 3, pp. 67-75.
- [26] Masnenko V. Tsenzura v pidradianskii Ukraini 20-kh rokiv: systema, instytutsii, represyivna polityka [Censorship in the Soviet Ukraine of the 20th years: system, institutes, repressive policy]. *Suchasnist*, 1997, no. 6, pp. 81-90.
- [27] O podgotovke i perepodgotovke biblioteknykh rabotnikov: instruktisiya [About preparation and retraining of library workers]. *Programmnyye materialy o podgotovke i povyshenii kvalifikatsii likvidatorov negramotnosti, bibliotekarey i klubnykh rabotnikov* [Program materials about preparation and professional development of liquidators of illiteracy, librarians and workers of cultural centers], Moscow, 1925, pp. 27-31.
- [28] Odynoka L. P. Deiaki problemy orhanizatsii naukovo-metodychnoi bibliotekoznavchoi roboty v USRR (1917-1925 rr.) [Some problems of the organization of scientific and methodical librarianship in USSR (1917-1925)]. *Bibliotekoznavstvo i bibliohrafiia*, 1979, vol. 19, pp. 101-110.
- [29] Odynoka L. P. Pro klasyfikatsiiu bibliotek na Ukraini v 20-30-ti roky [About classification of libraries in Ukraine in the 20-30th years]. *Bibliotekoznavstvo i bibliohrafiia*, 1977, vol. 17, pp. 81-87.
- [30] Onyshchenko O., Dubrovina L. Bibliotekna sprava v Ukraini 20 st.: 1917-1931 rr. [Library science in Ukraine the 20th century.: 1917-1931.]. *Bibliotekhnii visnyk*, 2005, no. 3, pp. 3-16.
- [31] Smushkovoy M. A., ed. *Pervyy bibliotekhniiy sezd RSFSR (s 1-go po 7-e iyulya 1924 g.): materialy plenuma i sektsiy* [First library congress of RSFSR (from July 1st to July 7th, 1924): materials of plenum and sections]. Moscow, 1925, 194 p.
- [32] Pohrebniak H. Diialnist samostiinykh dytiachykh bibliotek Ukrainy v 20-ti roky [Activity of independent children's libraries of Ukraine in the 20th years]. *Biblioteka: vchora, sohodni, zavtra* [Library: yesterday, today, tomorrow]. Available at: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3595> (accessed 10.06.15).

- [33] Pkhaiko K. M. Popmuvannia dytiachoi chytatskoi audytopii u bibliotekakh Ukrainy [Formation of children's reader's audience in libraries of Ukraine]. *Bibliotechnyi informatsiino-osvitnii portal*. Available at: http://libportal.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=217&Itemid=69&limit=1&limitstart=1 (accessed 10.06.15)
- [34] Rabichev N. *Bolnyye voprosy bibliotechnoy raboty profsoyuzov* [Controversial issues of library work of labor unions]. Kharkov, 1927, 128 p.
- [35] *Rezolyutsii I Vserossiyskogo bibliotechnogo syezda (1-7 iyulya 1924 g.)* [Resolutions of the First All-Russian library congress (July 1-7, 1924)]. Moscow, 1924, 68 p.
- [36] *Rezolyutsii ta postanovy Pershoho Vseukrainskoho zizdu bibliotechnykh robotnykiv 1-6 chervnia 1926 r.* [Resolutions and decisions of the First All-Ukrainian congress of library workers on June 1-6, 1926]. Kharkiv, 1927, 91 p.
- [37] Rohova P. I. *Pedahohichni biblioteki Ukrainy (druga polovyna 19-20-ti roky 20 st.)* [Pedagogical libraries of Ukraine (the second half of 19th – the 20th years of the 20th century)]. Kiev, 2009, 270 p.
- [38] Siedykh V. V. *Istoriia bibliotechnoi spravy v Ukraini* [History of a library science in Ukraine]. Kharkiv, 2013, 213 p.
- [39] Siedykh V. V. Kharkivska derzhavna naukova biblioteka im. V. H. Korolenka: vnesok u bibliotechnu spravu Ukrainy 20 st. [The Kharkov state scientific library of V. G. Korolenko: contribution to a library science of Ukraine in 20th century.]. *Vid 19 do 21 st.: transformatsiia bibliotek u konteksti rozvytku suspilstva: do 125-richchia Kharkivskoi derzhavnoi naukovoï biblioteki imeni V. H. Korolenka : materialy Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii (Kharkiv, 12-14 zhovtnya 2011 r.)* [From 19 to 21 century: transformation of libraries in the context of development of society: to the 125 anniversary of the Kharkov state scientific library of V. G. Korolenko: materials междунар. the scientific and practical conference (Kharkiv, on October 12-14, 2011)]. Kharkiv, 2011, pp. 18-31.
- [40] Siropolko S. Bibliotechna sprava [Librarianship]. Siropolko S. *Istoriia osvity v Ukraini* [History of education in Ukraine], Kyiv, 2001, pp. 823-837.
- [41] Smushkova M. A. Metodicheskiye konferentsii o rabote bibobyedineniy [Methodical conferences about work of bibliographic associations]. *Krasnyy bibliotekar*, 1926, no. 9, pp. 3-10.
- [42] Stolyarov Yu. N. Itogi razvitiya otechestvennykh bibliotek k kontsu vtorogo tysyacheletiya [Results of development of domestic libraries by the end of the second millennium]. *Nauchnyye i tekhnicheskiye biblioteki*, 1998, no. 10, pp. 36-50.
- [43] Tymoshenko I. Polityka ukrainizatsii yak faktor vplyvu na orhanizatsiiu vyvchennia chytachiv ta chytannia v bibliotekakh [Policy of an Ukrainization as a factor of influence on the organization of studying of readers and reading in libraries]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 2001, no. 1, pp. 37-39.
- [44] Tymoshenko I. V. *Chytachi publichnykh bibliotek Ukrainy: osnovni napriamy vyvchennia (1900-1930-i rr. XX st.): avtoref. dys. kand. ist. nauk: 07.00.08* [Readers of public libraries of Ukraine: main directions of studying (the 1900-1930th of the 20th century)]. Kiev, 2001, 19 pp.
- [45] *Trud i profsoyuzy na Ukraine: statisticheskiy spravochnik za 1921-1928 gg.* [Work and labor unions in Ukraine]. Kharkiv, 1928, 316 p.
- [46] Fedotova O. Knyha, yak ob'iekt tsenzurnoi polityky [Book as object of acceptable policy]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 2002, no. 6, pp. 30-36.
- [47] Kerekez I. Vseukrainskiy bibliotechnyy syezd [Ukrainian library congress]. *Krasnyy bibliotekar*, 1926, no. 7, pp. 65-66.